

A modern mongol állam kezdetei

Mongólia önállósodási törekvései a 20. század
második évtizedében

Manapság ha a mongóliai modernizáció kerül szóba, az esetek döntő többségében az 1990-ben megkezdődött változásra, de még inkább az utóbbi évek egyre gyorsuló társadalmi és gazdasági átalakulására szoktak gondolni. Az elmúlt két évtizedben tapasztalt mongóliai változások természetesen közvetlenül kapcsolódnak az 1990–1992-ben bekövetkezett politikai fordulathoz, gyökereik azonban sok tekintetben jóval korábbra nyúlnak vissza.

A mongol modernizáció alapjait a modern mongol államiság kialakulása teremtette meg, ami nem a 20. század végén következett be, hanem sokkal inkább annak második évtizedéhez köthető. A mongol területeket uraló mandzsú császári dinasztia 1911-ben bekövetkezett bukása olyan politikai környezetet hozott létre a térségben, amelyben a mongolok lépéseket tehetek régen vágyott függetlenségük kivívására. Bár – mint később látni fogjuk – ezeket a törekvéseket nem koronázta maradandó siker, az 1911-ben kikiáltott teokratikus mongol állam mégis meghatározó lépés volt az önálló modern mongol államiság megteremtése felé.

A modern államiság előzményeit a mongol közvélemény, de a történettudomány, sőt egyre inkább a hivatalos megnyilvánulások is a 20. század második évtizedének teokratikus államához, az utolsó független mongol uralkodó időszakához kötik. Napjainkban a változó mongol nemzeti identitás egyik alappillére a buddhizmus, így a mongol főláma uralkodásának korszaka kiemelten fontos viszonyítási ponttá vált. Emellett a 9. megtestesülés 2012. március 1-jén bekövetkezett halála után aktuális kérdés lett a következő újraszületés megtalálása is, ami az új politikai környezetben mindenképpen sajátos felhangot kaphat.¹ Mivel a mongol egyházfő a mongol államiság egyik szimbóluma, indokolt, hogy áttekintsük az egy évszázaddal ezelőtt létrejött teokratikus állam időszakát.

A visszatekintésre még egy sajátos körülmény is okot adhat. Meglepő, hogy a mai Mongólia mennyire hasonló – elsősorban gazdasági és geopolitikai – nehézségekkel küzd, mint az egy évszázaddal korábbi elődje. Az 1921-es mongol forradalmat követő csaknem hetvenéves szovjet befolyás időszaka számos

1 Mivel a mongol buddhista egyház főlámai közül csak az első kettő volt született mongol – tehát a 8. megtestesülés, a teokrata uralkodó sem –, egyre többen emlegetik, hogy napjainkban, mikor Mongólia politikailag ténylegesen független, „hazatérhet” a főláma. Sokan remélik, hogy az új megtestesülést mongol területen fogják megtalálni.

kérdésben csak időszakos megoldást hozott, s a problémák jelentős része az 1990-es évek politikai áttrendeződése után ismét felszínre került. A mai mongol állam számára – éppúgy, mint elődjének – az egyik legfontosabb feladat, hogy gazdasági tekintetben is függetlenítse magát szomszédjaitól. Érdekes, hogy a napjainkban ismét megjelenő kérdésekre hasonló lépésekkel válaszol, mint tette azt a „Szentkáni” Mongólia; kérdés, vajon ezek a mai politikai, gazdasági környezetben milyen eredményt hoznak.

A Kínától való elszakadás előkészítése

A 20. század első évtizedében a mongolok többször tettek lépéseket az egyre gyengülő mandzsu Qing²-dinasztiától (1644–1911) való elszakadás érdekében. 1911-re egyértelműen megérett a helyzet – mind bel-, mind külpolitikai tekintetben – arra, hogy Mongólia és a Mandzsu Birodalom viszonya megváltozzék. Annak ellenére, hogy a megelőző évben újult erővel mandzsuelles felkelések törtek ki, 1911 első félévében nem folytatódott a fegyveres harc, a szervezkedés és a kiútkeresés azonban tovább foglalkoztatta a mongolokat. Az elszakadási törekvések jellegében viszont fontos fordulat állt be.

Míg a korábbi években a mandzsuelles felkelések vezetői leginkább a szegény pásztorok közül kerültek ki, és a függetlenedési harcok során a fennálló társadalmi rendszert is támadták, 1911-ben az elszakadási mozgalom irányítását átvették a mongol előkelők, a főlámák, tehát az a réteg, amelynek jóval kevesebb hátránya származott a mandzsu fennhatóságból, mint az alávetetteknek.³ A változás leginkább annak a következménye, hogy a korábbi évek folyamán a mongol előkelők egyre inkább bekapcsolódtak a fejlődő kereskedelembe, és kapcsolatot alakítottak ki most már nemcsak a kínaiakkal, de más nemzetek, elsősorban az oroszok képviselőivel is. Felismerve az anyagi gyarapodás lehetőségét, le akarták rázni magukról a kínai kereskedők gyámkodását. A függetlenségi szándékok is közrejátszottak abban, hogy kihasználva a kedvező külpolitikai helyzetet, a mongol lámaista egyház vezetője, a *bogdo gegen* és a hozzá közel álló urak, illetve főlámák

2 A főszövegben előforduló fontosabb idegen kifejezéseket népszerű magyar átírással adom meg. Ahol fontos az eredeti változat is, ott a zárójelek vagy a lábjegyzetek tartalmazzák a tudományos átírásokat. A jegyzetekben a mongol szavakat a modern halha-mongol nyelv tudományos átírásában közlöm, illetve ahol szükséges, a klasszikus mongol alakokat szintén megadom. A leggyakrabban használt betűk a következők: j-dzs, j-dz, č-cs, š-s, x-veláris h, a hosszúságokat két magánhangzó jelzi. A klasszikus mongol átírásokban a mély hangrendű szavakban a q k, a γ g betűt jelöl, i előtt pedig minden esetben „s” hangot használunk. A mára a magyar nyelvben is meghonosodott kifejezések (például: Dzsingisz kán, Urga, Sakjamuni Buddha) említésekor a magyar népszerű átírás használatánál maradtam. A kínai kifejezések említésekor a pinyin formát használom. Ahol szükségesnek láttam, a szöveg a szanszkrit és Wylie-féle átírásban a tibeti alakokat is tartalmazza. Az orosz neveket, kifejezéseket a főszövegben magyaros, a hivatkozásokban pedig a Studia Slavica átírását követve vagy cirill betűkkel adom meg.

3 Gondoljunk csak a mandzsuk által az uralkodó elitnek juttatott címekre, kiváltságokra, esetleges adókedvezményekre. Többeket bevontak a mandzsu adminisztrációba, akik így hasznot húzhattak az állami adókból is.

felvették a diplomáciai kapcsolatot a cári Oroszországgal, amellyel mint lehetséges szövetséggel számoltak a kínaiakkal szemben.

A cári kormány 1907-ig tartózkodott az aktív mongóliai szerepvállalástól, mivel a japánoktól elszenvedett vereség (1905) meggátolta abban, hogy a térségben kezdeményező politikát folytathasson. A fokozatos orosz–japán közeledés eredményeképp 1907-ben aláírt szerződés⁴ az ázsiai érdekszférák rendezésével lehetővé tette, hogy 1911-ben határozottabb formában nyújtsanak segítséget a mongoloknak.⁵

A mongol–orosz kapcsolatkeresést elősegítette, hogy a 19. század utolsó felében fokozatosan, egyre nagyobb számban telepedtek le oroszok a kereskedelmi központokban. Ez részben annak a következménye volt, hogy a cári kormány egyre jelentősebb figyelmet fordított a belső- és kelet-ázsiai területekre. A századfordulón Oroszország fokozta diplomáciai aktivitását, és több expedíciót is indított a terület – és az itt rejlő lehetőségek – felderítésére.⁶ A Mongóliában élő oroszok⁷ döntő többsége elsősorban kereskedelemmel foglalkozott. Olyan politikát követeltek, amely lehetővé tenné számukra, hogy megszerezzék a kínai monopóliumokat a mongóliai piacon.⁸ Az addigi árucserre fokozása⁹ és az orosz kereskedők pozícióinak javítása érdekében a cári kormány 1861-ben konzulátust nyitott Urgában.¹⁰ Az 1881-ben aláírt mongol–orosz kereskedelmi egyezmény nem nyújtott megfelelő védelmet az orosz áruknak, ezért 1909-ben a kereskedelmi és ipari minisztériumban egy „különleges hivatalközi tanácsot” hoztak létre az orosz kereskedelem fejlesztése érdekében. A következő évben az intézkedések folytatásaként egy a gazdasági kapcsolatok fejlesztésének lehetőségeit feltáró „expedíciót” indítottak Mongóliába.¹¹ Az intézkedések hatására a kereskedők helyzete némiképp javult.¹² Ezt volt hivatva elősegíteni az

4 A titkos szerződés megállapodást tartalmazott a két ország ázsiai területeire, illetve a hozzájuk tartozó érdekszférákra vonatkozóan. Jamsran, 1992. 97.; Masato, 1972. 33–48.

5 Az 1907-es orosz–japán szerződést 1910-ben és 1912-ben két újabb titkos megállapodás követte. Ezek eredményeképp a két ország között Ázsiával kapcsolatban fennállt vitás kérdéseket maradéktalanul sikerült tisztázni.

6 Kozlov 1899–1901-ben járt Mongóliában és Tibetben, majd útját egy évtizeddel később megismételte. Első útjáról szóló beszámolója magyar nyelven is olvasható: Kozlov, 1950. Hasonló expedíciót vezetett Alekszej Matvejevic Pozdnyev 1892–1893-ban Mongóliában. Naplóját az Orosz Földrajzi Társaság 1896-ban adta ki Szentpéterváron. Angol fordítása 1971-ben jelent meg Bloomingtonban. Pozdnyev 1971. I. M. Majszkij 1919-ben járta be Mongólia nyugati megyéit – Uws- és Xowd aimag-okat –, és itt szerzett tapasztalatairól írta *Sovremennaja Mongolija* című könyvét 1921-ben Irkutszkban. Майский, 1959.

7 Majszkij az itt élő kínaiak számát 100 ezerre, az oroszokét 5000-re tette. Майский, 1959. 30.

8 A Mongóliába irányuló orosz kereskedelemben a textilipari termékek voltak a legfontosabbak. A vas- és acél-, valamint faipari termékek csak ezek után következtek. 1899–1909 között a kivitel azonban drámaian, több mint 50%-kal csökkent. Mongóliából elsősorban élő állatok és a Kínából származó termékek – például tea – érkeztek Oroszországba. Endicott, 1999. 61.

9 1860-ban nyílt az első kereskedelmi kirendeltség, és egy évvel később a konzulátus. Pürewjav, 1968. 93.

10 Očir, 2004. 190–191.

11 Endicott, 1999. 59–68.

12 Az orosz kereskedelem és ipar mongóliai előretörése a 19. században, a konzulátusok megnyitása után jelentős volt. 1891–1908 között az oroszok Mongóliába irányuló kivitele 22%-kal, míg a mongol kivitel 56,6%-kal nőtt. Nacagdorj-Širedeb, 1968. 245., illetve Златкин, 1950. 76.

1912-ben Moszkvában létrejött „Orosz Export Szövetség”¹³ is, amelynek vezetője P. P. Rjabušinszkij¹⁴ volt. Ez az exportszövetség aztán a konzulátusokhoz hasonlóan Uрга¹⁵ után Uljastai-ban is képviselést nyitott.¹⁶

1911-ben Mongóliában már az év elején felerősödtek a mandzsu hatalommal szembeni elégedetlenség hangjai, hiszen a mandzsu udvar nem hagyott fel a „*sine dzaszgín bodlog*”¹⁷ szellemében meghozott intézkedések bevezetésével. Tavasszal a Qing-kormányzat egy 16 pontból álló iratban közölte szándékait a mongolokkal, majd még a nyáron egy újabb, a hagyományos nomád életmódot jelentősen korlátozó lépést tett. Minden mongol járásban mandzsu és mongol hivatalnokokat alkalmazó irodákat állítottak fel, amelyek felügyelték és irányították a szántóterületek kialakítását. Ezek a hivatalok a mongol igények legcsekélyebb mértékű figyelembevételével adtak ki engedélyeket. Az intézkedések hatására jelentősen megnőtt a Mongóliába települő kínaiak létszáma. Ezt biztosan kijelenthetjük annak ellenére is, hogy ekkor az országban élő kínaiak számára vonatkozóan meglehetősen ellentmondásos adatok állnak rendelkezésünkre.¹⁸ A kínaiak tömeges letelepedése egyébként már néhány évvel korábban megkezdődött. Erről Kozlov 1907–1909-es mongóliai expedíciójának leírásában már tudósítást ad.¹⁹

A Qing-udvar új elképzelései a buddhista egyházzal szembeni szankciók lehetőségét is felvetették. Érezhetően változott a mandzsu hozzáállása, s a mongol buddhista egyházat, a kolostorokat, a főlamákat közel sem tekintették olyan sérthetetlennek, mint a korábbi évszázadokban. A mandzsu kormányzat úgy vélte, hogy a 18–19. században az egyház elvégezte azt a feladatot, amit neki szántak. Megerősödése ugyanis ezekben az évszázadokban kizárta annak lehetőségét, hogy a világi

13 Halha: *Orosoos gadaadad ed baraa gargax nöxörlöl*. Vö. Nacagdorj-Širendeb, 1968. 245.; Oroszul: Русское экспортное товарищество. Златкин, 1950. 77.

14 P. P. Rjabušinszkij (1871–1924). Egy a 20. század elejei orosz gazdasági életben jelentős befolyással bíró gyáriparos és bankárcsalád tagja. Irányításával létrehozták a „Moszkvai Mongóliai Kereskedelmi Expedíciót” (Московская Торговая Экспедиция в Монголию), melynek feladata a mongóliai orosz kereskedelem lehetőségeinek felmérése volt. A tapasztalatokat egy hasonló című gyűjteményben publikálták. Endicott, 1999. 59.

15 Halha: *küriye*, mongol: *xüree*, jelentése kerítés, kerület, elkerített terület, kolostor. A mongol főlamák székhelyét, a fővárost *lx xüree*-nek, nagy kolostornak nevezték 1921-ig, ekkor a *Niisler xüree*, „Főváros kolostor” nevet kapta. A halha *örgöö*, a mongol *örgüge* „fejedelmi, főpapi szállás” szó az oroszban Uрга alakban honosodott meg. A főváros nevét 1924-ben változtatták Ulaanbaatarra, mely „vörös hős”-t jelent.

16 Златкин, 1950. 77.; Endicott, 1999. 60.

17 Halha: *sine jaszgín bodlogo*, „új kormányzati politika”. A mandzsu kormány 1906-ban kiadott tervei az új mongóliai szerepvállalásról. A megjelenés előzményeiről és hatásáról lásd: Urangua, 2009. 175–193.; Meihua, 1999. 27–38.

18 Jamsran értekezésében egy orosz forrásra (D. Isaev: *Az orosz Távol-Kelet jelenlegi helyzete* című munkája) hivatkozva az ekkor elkobzott mongol területeket 4,905 ezer gyeszjatyinában (1 gyeszjatyina = 2400 négyzetméter) határozza meg, ugyanakkor az ezen a területen letelepedett kínaiak létszámát 350 ezerben adja meg, ami meglehetősen magas szám Mongólia akkori lakosságához viszonyítva. Ezzel szemben Majszkij 1959-ben megjelent munkájában 100 ezres kínai létszámról beszél. Véleménye szerint 70 ezer kereskedelemmel foglalkozott. Майский, 1959. 84–85. A gyeszjatyina átváltásáról, szerepéről lásd: Kljucsevszkij, 2009. 111–113.

19 Козлов, 1923. 22.

életben létrejöhesse olyan társadalmi szervező erő, ami esetlegesen veszélyeztethette volna a mandzsu hatalmat. A 20. század elejére azonban az udvar álláspontja megváltozott, eszerint erre a szerepére már nem volt szükség, és a *bogdo gegen* erősödő befolyása miatt egyre terhesebbé vált a mongol társadalomban betöltött szerepe. A változtatásra azonban már nem maradt idő, mivel 1911-ben gyökeres fordulat következett be.

Júliusban a mongol előkelők és magas rangú lámák tanácskozára érkeztek Urgába, hogy megvitassák Peking Mongóliával kapcsolatos reformterveit. A tanácskozás egyik irányítója Handdordzs volt, aki korábbi külföldi útjainak és tárgyalásainak köszönhetően jól érzékelte, hogy Kínában akár drasztikus változások is bekövetkezhetnek.

A *bogd*²⁰ hallgatolagos beleegyezése lehetőséget teremtett a további szervezkedésre, így még a nyár elején a főváros közelében található Bogd-ül hegy egyik völgyében da lam Cerencsimed és Handdordzs²¹ vezetésével a négy halha aimag²² kánjai, mintha csak pihenni, vigadozni gyűltek volna össze,²³ arról tanácskoztak, vajon milyen módon lehetne elszakadni a Qing-birodalomtól, hogyan lehetne biztosítani Mongólia függetlenségét. Azért, hogy terveik megvalósításával kapcsolatban a cári Oroszország véleményét megtudhassák,²⁴ elhatározták, hogy egy kisebb delegációt küldenek az orosz kormányhoz.²⁵ A *bogdo gegen* beleegyezett a tervbe, és egy levélben vázolta terveiket II. Miklós orosz cárnak. Megegyezést ajánlott, kérte, hogy a cári kormány ismerje el Mongólia függetlenségét. Egy új, átfogó kereskedelmi szerződés megkötését javasolta, és az orosz transzszibériai vasút és postaszolgálat közös fejlesztését is. A levélben felsorolta az elszakadás indokait is, melyek között a csaknem kétszáz éves idegen uralom által okozott nehézségek felsorolása mellett az igen elterjedt korrupció hátrányait igen sajátosan értelmezi: „Gyakorta árulják a címeket és esetenként akár 1000–10 000 lant is bezsebelnek, míg a mongol uraknak esetleg nincs pénzük a címek vásárlására. Az új hatalom szervezeteinek hatására Mongóliába sok kínai érkezett, akik Halha északi részén a hosúnokat

20 Mongol: *bogda gegen*, *gegegen*, halha: *bogd geegen* „szent fényesség, bölcsesség”. A mongol főlámák egyházi címe. Gyakran *bogdo gegen* formában is szerepel.

21 A teokratikus mongol állam diplomáciai és politikai életének két vezetője, az első kormány miniszterelnöke és belügyminisztere (Cerenčimed), illetve külügyminisztere (Xanddorj). Egyes kutatók álláspontja szerint maga Xanddorj volt a mongol politikai élet tényleges irányítója. Már a dalai láma Mongóliába érkezésekor részt vett a tárgyalásokban, és az orosz orientáció egyik legfontosabb támogatója volt. Vö.: Jamsran, 2000. 50–66.

22 A központi mongol területek. Nagyjából a mai Mongólia.

23 A források nem egyeznek meg a pontos időpontot illetően. Az mindenesetre biztos, hogy a tanácskozás nagy titokban folyt, így valószínű, hogy hagyományosan a július elején megrendezésre kerülő nagy nemzeti ünnepet, a *Naadamot* használták ki erre.

24 A *bogdo gegen* már július közepén tárgyalt az Urgában akkreditált orosz konzullal. Batsaiban, 2008. 27.

25 A küldöttséget Xanddorj vezette, tagja volt még Cerenčimed és gün Xaisan is. Širendeb, 1999. 26.; A listát Batsaiban újabb hat emberrel egészíti ki: Gombosüren, Lam Jamba, Lamjaw, Luwsan, Yerööl mint összekötő és Abiduev tolmácsként. Batsaiban, 2008. 29.; Nakami „titkos” delegációt említ, amely július 11-én hagyta el a mongol fővárost, amiről V. N. Lavdovszkij július 28-án táviratban tájékoztatta az orosz kormányzatot. Nakami, 1999. 70–71.

földművelő területekké tették, és le is telepedtek. A kínaiak igyekeznek megszüntetni létforrásainkat (elveszik a legelőterületet), megerősítik határaikat.”²⁶

A cárnak küldött levél mellett a mongolok összeállítottak egy kiegészítést is, amelyet az orosz külügyminisztériumnak címeztek. Ebben részletesen kifejtették azokat az okokat, amelyek alapján az elszakadást célzó döntésüket meghozták. „A kínai hivatalnokok mostanában a hatalmat kézben tartva az ország ügyeit mindenféle lépésükkel hátráltatják, ezen belül különösen az új törvény adta lehetőségeket kihasználva a mongol földet használják, a gabonaföldeket egyre jobban elfoglalják, elkésérítő, hogy a régi mongol rendet erővel meggyengítik. Az élőlények összességét megóvó buddhista vallást meggyengítve kegyetlenkednek, így türelmünk végső határáig jutottunk.”²⁷ Erről a dokumentumról a korszakkal foglalkozó történeti munkák jelentős része nem tesz említést, pedig a későbbi események tekintetében fontos forrásról van szó. Az elszakadási törekvések okai között itt már határozottan megjelenik, hogy a mandzsu udvar nemcsak elfogadhatatlan lépéseket tesz, és ezért érkezett el az idő az elszakadásra, hanem a mongol buddhista egyház pozícióit is gyengíteni igyekszik. Ez az a pillanat, amikor egyértelművé válik, hogy a *bogdo gegen* miért áll az elszakadást szorgalmazók mellé. Nem pusztán arról van szó, hogy a mongol lakosság feltétlen tiszteletétől övezett személye fontos a függetlenségpártiak számára, de önmaga is félti a buddhista egyház és ezen keresztül a saját hatalmát.

A *bogdo gegen* tisztsége – sokkal inkább, mint az akkor regnáló személye – a hozzá kapcsolódó történeti hagyomány alapján a mongolok hagyományos függetlenségét jelképezte, és a tisztség spirituális jellege a világi politika fölé emelte. Ez és az ennek következtében kialakult társadalmi konszenzus tette lehetővé, hogy a 20. században a 8. *bogdo gegen* a független mongol állam jelképévé válhasson. 1911 nyarán az orosz cári udvarhoz delegált küldöttség már az ő nevében tárgyalt az esetleges orosz–mongol együttműködésről. A cári udvar végső célja Mongólia gyarmatosítása volt, de mivel ehhez nem látták elérkezettnek az időt, elutasították a mongolok kérését.²⁸

A teokratikus mongol állam létrejötte, 1911

Az 1911 októberében Kínában kirobbanó mandzsuellenes nacionalista forradalom és a Mandzsu Birodalom összeomlása merőben új helyzetet teremtett a térségben. A mongolok lehetőséget kaptak a függetlenség kivívására, az oroszok pedig arra, hogy kihasználva a korábbi mongol követjárások során elhangzott kéréseket, a lehető legkisebb erőfeszítés nélkül vessék meg lábukat az országban. A cári kormány azonban a kedvező lehetőség ellenére sem lépett, inkább kivárt.

26 Златкин, 1950. 80.

27 Dendew, 1934. 12–14.

28 Batsaixan, 2008. 34–35.

Október közepén Handdordzs visszatért Urgába. A mongolok felismerve az októberben kibontakozó kínai forradalom nyújtotta lehetőséget,²⁹ kinyilvánították Mongólia függetlenségét, és létrehoztak egy „Ideiglenes Igazgatási Bizottságot”.³⁰ Két nap múlva a *bogdo gegen* nevében a mandzsu helytartónak átadták kiáltványukat, melyben követelték, hogy a kínaiak hagyják el az országot. „Miniszteri rangú *San Dowennek*³¹ küldetik: Tájékoztatásul közöljük: mivel mi, mongolok a *Dzsavdzandamba*³² lámát a kánná emeltük és függetlenné tettük, ezután az Ön mandzsu és kínai (alattvalói) minket a továbbiakban sehogy se irányítsanak. Ezért *San Down* veled kezdve a mandzsu és kínai hivatalnokok és katonák ezen túl egy napot és egy órát sem tölthetnek itt nyugalomban. Azért küldjük ezt az írást és hozzuk ezt tudomásodra, miniszternek nevezett *San Down*, hogy ha ezt megérted legjobb, ha gyorsan távozol...”³³ Másnap pedig a mongol néphez fordulva kihirdették Mongólia függetlenné válását: „A mi Mongóliánk eredeti formájában független állam volt, ezért az ősi jogra alapozva Mongólia független országnak nyilvánítja magát, új kormánnyal, mely független más államoktól a saját ügyeire vonatkozóan. Kijelentjük, hogy mi, mongolok nem függünk a mandzsu és kínai hivatalnokoktól, akiknek hatalma megszűnt. El kell hagyniuk az országot.”³⁴

Az urgai és uljasztaji mandzsu helytartó távozása után a mongolok elérkezettnek látták az időt az államformát érintő tényleges lépések megtételére. 1911. december 29-én³⁵ – még a mandzsu korban meghonosodott szertartásrend szerint – Mongólia kánjává szentelték a mongol buddhista egyház vezetőjét, a 8. *bogdo gegen*-t.³⁶ A főláma hivatalos megnevezése ezután „a vallást és a világi törvényt egyesítő napfényes szent kán”³⁷ lett. A főláma átvette uralkodói jelvényeit,³⁸ a fel-

29 Jordán-Tálas, 2005. 55–62.; Gernet, 2001. 471–476.

30 1911. november 18. *Xalxiin xüreenii бүх хөргийг үйрөнхилэн түр шийтгэх гажар*. Širedeb, 1999. 27. A levél pontos datálását illetően eltérnek a vélemények, mert az eredeti szöveg a „fehér disznó év 10. hónap 18. napját” adja meg, de Jamsran jegyzetében 1911. december 7-ét említi. Jamsran, 1992. 9.

31 Az utolsó urgai mandzsu ambanról („helytartóról”) részletesen lásd: Batsaixan, 2008. 44–59.

32 A halha *Jawjandamba* a tibeti *rje-btsun gdam-pa* mongol torzítása.

33 Jamsran, 1992. 10. Jamsran nem közli a teljes dokumentumot. A fenti idézet csak a levél utolsó sorait tartalmazza. Egy bővebb, de nem teljes szöveget közöl Sandag, 1982. 111. A teljes eredeti dokumentumot a Mongol Állami Központi Levéltárban sikerült megtalálnom. MÁKL, FA-29. HN-4. H2-3.

34 Златкин, 1934. 13.; Grekov-Širedeb, 1955. 250.

35 A pontos datálással kapcsolatban itt is meglepően megoszlanak a vélemények. A feldolgozások jelentős része 1911. december 16-át fogadja el, bár az eredeti szöveg *cagaagčün gaxai jiliin öwliin dund sariin šiniin yes* „fehér disznó év tél középső havának új 9”-ét említi, amit Jamsran 1911. december 28-ként értelmez. Jamsran, 1992. 13. Urangua szintén december 29-ét jelöli meg pontos dátumként. Urangua, 1997. 40. A forrásokban természetesen a mongol időszámítás szerinti meghatározás szerepel. MÁKL, FA-6. HN-511. b.4.

36 A szertartás végrehajtásának praktikus akadályja is volt, mivel az évszázados mandzsu uralom alatt Mongóliában nem volt kormányzati palota, így a szertartásra a Dečingalaw kolostor keleti területén található Dorjwawaran templomban felépített épületben (*töriin ordon-ger*) került sor.

37 Halha: *šašin töiiг xoslon barigč naran gerelt bogd xaan*.

38 A mongol kánok legfontosabb uralkodói jelvénye a káni pecsét volt, ennek megfelelően kánná szentelésekor a bogdo is rendelkezett ilyennel. A pecséten az első bogdo gegen, Janabajar által alkotott *soyombo* írással nyolc jel látható, mely a nyolc megtestesülést szimbolizálja, a középpontban pedig *ujgur-mongol* írással „a vallás és állam irányítója napfényes bogd kán pecsétje” szöveg olvasható.

szenteléssel új időszámítás vette kezdetét,³⁹ és Mongólia fővárosának nevét *Nijszlel hürére* változtatták. Kánna szentelése után személyében egyesítette a mongol történeti hagyományban két törvényként emlegetett hatalmi ágakat, az egyházi és a világi irányítást.⁴⁰ Felszentelése után saját hivatalán kívül létrehozta öttagú kabinetjét, melyet az öt minisztériumot irányító vezető alkotott.

A függetlenség kikiáltásával az államforma megváltoztatására is lehetősége nyílt az ország új vezetésének. A *bogdo gegen* felszentelésével és káni trónra ültetésével az ország feudális jellegű teokratikus állammá alakult. Azzal, hogy a 8. főláma elfoglalta az ország első számú vezetőjének trónját, Mongólia történetének egy olyan fejezete kezdődött, amilyenre korábban nem volt példa. Az ország történetének egyetlen korszakában sem vezette olyan uralkodó az államot, aki egyházfőként lépett volna a káni trónra. A mongol lámaista egyház feje világi jogokat kapott, és korlátlan hatalommal rendelkező uralkodóvá vált. Ennek megfelelően uralkodási korszakában a buddhista egyház soha nem látott mértékben növelte politikai hatalmát Mongóliában. Az uralkodó teljhatalommal rendelkezett a miniszterek kinevezésével és leváltásával kapcsolatban, csak neki tartoztak felelősséggel, ennek következtében személyén keresztül az állam politikai életében is egyre nagyobb befolyásra tett szert az egyház.

Az ország közigazgatási rendszerében nem történt jelentős átalakítás, a *bogdo gegen* kormánya nem változtatott a mandzsu uralom alatt bevezetett igazgatási rendszeren. Ugyanakkor a mandzsu uralom bukásával az adminisztrációs hierarchia fontos helyei üresedtek meg, hiszen az *ambanok*⁴¹ kénytelenek voltak elhagyni hivatalukat, így az ország legfelső vezetése és a kisebb közigazgatási egységek közötti láncszem kiesett. A kán a közigazgatás zökkenőmentes működése érdekében rövid időn belül saját embereit nevezte ki a megüresedett pozíciókba.

A *bogdo gegen* uralkodása alatt megőrizte a mandzsu bíraskodás rendszerét is, mely jelentős különbségeket rögzített a kiváltságosok, illetve az alávetettek (*aratok*), a lámák és a kolostorok szolgálatára rendelt pásztorok (*sabik*) jogállásában. Az *aratok* számára teljes jogkörrel rendelkező bíró maradt a *dzaszag* (halha: *jasag*), aki továbbra is egy személyben volt a bíró, az adott terület katonai parancsnoka és az adminisztráció helyi vezetője is.

Az állam kormányzati rendszerében az erősen teokratikus jelleg vált meghatározóvá. A mongol lámaizmus fejének trónra kerülésével a buddhista egyház hatalma és társadalmi súlya soha nem látott mértékben növekedett. A világi előkelők mellett egyre több főláma vállalt szerepet a politikai életben, illetve a különböző világi tisztségek adományozása mellett az egyháznak juttatott anyagi javak is egyre fokozódó mértékben növekedtek. A főlamák kezdték kiszorítani a politikai életből a világiakat. A miniszteri vagy azzal megegyező rangú pozíciók megszerzésével a *bogdo* legbelső, legbefolyásosabb körét alkották, így a politika meghatáro-

39 *Olnoo örgögdsön 1-geer on*, „a sokak által trónra emelt első éve”. 1911.

40 A Yüan-kortól eredeztethető a két törvény (mongolul *qoyar yosun*) hagyománya, amely az egyházi és a világi vezetést két különálló, de egyenrangú erőként kezeli. Ezt a két hatalmi ágat egyesíti hatalomra kerülésekor a 8. *bogdo gegen*.

41 A mandzsu helytartók.

zóivá váltak. A kolostorok, illetve a főlámák rendkívüli anyagi juttatásokat kaptak az államtól, ezzel is tovább erősítve pozíciójukat.⁴²

Az 1912-ben létrehozott általános igazgatási minisztérium felállításakor a főlámák félve attól, hogy ez a kormányzati intézmény esetleg csorbíthatja újonnan megszerzett kiváltságait, rákényszerítették a *bogdo gegen*-t, hogy hozzon létre egy olyan intézményt, amely kormányzati kérdésekben biztosítja az egyház fennhatóságát. Ennek a nyomásnak engedve alapította a vallásügyi minisztériumot, élén a *da lam Dasdzeveggel* (halha: Dašjeweg).⁴³ A minisztérium megalapítását követően szinte azonnal a legfőbb kormányzati szervvé vált, amely az évek során kialakult mongol kormányzati struktúrában közvetlenül a főláma-kán után következett. A később megalakuló parlament, illetve az első kormányzati döntéssel létrehozott minisztériumok is alacsonyabb szintet képviseltek. Mivel a *bogdo gegen* teljes vétőjoggal rendelkezett, és a vallásügyi minisztérium is felülbírálhatta az egyes döntéseket, gyakorlatilag két szinten is megvalósult a buddhista egyház politikai befolyása. A következő években egyre több és egyre fontosabb kormányzati tisztségeket is magas rangú egyházi méltóságok töltötték be.

Mivel a miniszterek kinevezésében és visszahívásában az uralkodónak szabad keze volt, semmi sem akadályozta abban, hogy csak feltétlen híveit juttassa magas hivatalokhoz, ami nem volt nehéz, hiszen az egyház fejeként hagyományosan megtámadhatatlan tekintéllyel rendelkezett. Az 1921-es forradalomig nem is dokumentáltak olyan ellenvéleményt, mely a mongol állam és egyházfő kinevezési politikáját kritizálta volna.

A bogdo gegen kormányának belpolitikai intézkedései

1914-ben a teokratikus kormány a mongol államélet és politikatörténet szempontjából egyik legfontosabb intézkedéseként létrehozta a kétkamarás országgyűlést. A *bogdo gegen* a parlament felállítására kiadott parancsában a „világ gazdag és erős országainak példáját követi”,⁴⁴ amikor megerősíti és elfogadja a parlament (halha: *Ulsiin Xural*) nyolcpontos szabályzatát.⁴⁵ A felsőház⁴⁶ üléseit vasárnaponként tartotta, tagjai a főlámák, a miniszterek, a miniszterhelyettesek és egyes mongol világi előkelők voltak, akiket az uralkodó nevezett ki. Ellenőrizték és pontosították az alsóház⁴⁷ által eléjük tárt döntéseket. A felsőház csak a kormány által elé terjesztett eldöntendő kérdések tárgyalásában vett részt, a törvényerejű rendelkezésekben véleményezési jogköre volt. Az alsóház utolsó ülése 1919. október 25-én volt, s

42 Lamiin gegeen főláma az autonómia időszakában nagyjából 20 négyzetkilométernyi területtel és az ezen élő 2000 arat családdal rendelkezett. Emellett az államtól évente rendszeresen 15–18 ezer aranyrubelnek megfelelő juttatást kapott.

43 Halha: *Šašin törd tuslagč saidiin yaam*. Urangua, 1997. 41.

44 A parancs töredékes szövege olvasható: *Ĵamsranĵaw*, 1998. 115.

45 *Ĵamsran*, 1992. 50.

46 Halha: *Deed xural*.

47 Halha: *Dood xural*.

a felsőház ekkor egyezett bele a kínai csapatok bevonulásába és az autonómia feladásába. Az alsóház tagjai a minisztériumi hivatalnokok, a főláma gazdasági hivatalának⁴⁸ beosztottjai, a négy halha megye (*aimag*) katonai parancsnokai voltak. Minden, az országot érintő írásos ügyben nyilatkoztak. Az ügyeket, miután megtárgyalták, a felsőháznak továbbították és kihirdették annak határozatait, illetve továbbították azokat a minisztériumoknak. Az alsóház évente általában 47-48 alkalommal ülésezett.

A mandzsu korban született törvények átalakítása lassan haladt. Bár az igazságügyi minisztérium egyike volt az öt kormányzati hivatalnak, amelyet a függetlenség kikiáltása és a *bogdo gegen kánná* szentelése után azonnal felállítottak, az érdemi munka csak 1915-ben indult meg. Ekkor kezdte meg tevékenységét az a 16 főből álló bizottság, amelynek feladata az új törvénykönyv kidolgozása volt. A 65 kötetbe foglalt gyűjteményt 1918-ban terjesztették az országgyűlés két háza elé. A törvényeket elfogadásuk után az államfő szentesítette, csak ezután emelkedhetek jogerőre.

Az új mongol kormány egyik legfontosabb feladata az ország gazdasági talpra állítása volt, mivel a mandzsu uralom alatt a kincstár teljesen kimerült. Eddig az állami adókat Kínába utalták, a mongol területek gazdasági forrásait a mandzsu udvar aknázhatta ki, és az országban csak olyan pénzeszközök álltak rendelkezésre, melyeket a központi kormány meghatározott feladatok ellátására utalt vissza. Jelentősebb vagyonnal csak a főláma és a közigazgatásban magasabb beosztásokat betöltő világi előkelők rendelkeztek, de ezek tulajdona magánvagyonnak számított, így 1911 végén a mongol állami kincstárat gyakorlatilag üresnek tekinthetjük. Az új kormánynak óriási erőfeszítésekbe került stabilizálni Mongólia pénzügyi helyzetét, és ehhez külföldi segítséget is kénytelen volt igénybe venni. Mivel értelemszerűen ebben sem a kínaiakra, sem – az ország teljes függetlenségét egyedülként elismerő – Tibetre nem számíthattak, az egyetlen szóba jöhető lehetőség valamilyen orosz segítség megszerzése volt. Az 1913–1914-ben felvett összesen 5,1 millió rubel kölcsön csak részben fedezte az állam kiadásait, ugyanakkor a támogatás megszerzése érdekében a mongol tárgyaló delegáció – és így közvetve az állam – olyan engedményeket volt kénytelen tenni, különösen az orosz kereskedőknek, amelyek a be nem szedhető vámok formájában jelentős érvágást jelentettek a kincstárnak.

Ugyanakkor azt sem szabad elfelejtenünk, hogy a kormányzat a mandzsu időszakban jellemző adózási rendszer egyes elemeinek megtartásával, azért, hogy az egyháznak és a világi előkelők egyik – természetesen a legvagyonosabb és így gazdaságilag legerősebb – rétegének kedvezzen, önmaga korlátozta saját bevételeit. A különböző kiváltságok és kedvezmények figyelembevételének köszönhetően az alábbiak mentesültek az állami adók megfizetése alól: 1. a közigazgatásban részt vevő előkelők gazdasága, 2. minden újjászületett láma, a kincstár vezetőjének (halha: *šangjodba*), illetve a da láma gazdasága, 3. más adminisztratív tisztséget betöltők, ha állataik (lovaik, szarvasmarháik) létszáma nem érte el a százat, illetve minden más világi előkelő gazdasága.

48 Mongol: *erdeni šangjodba-yin yamun, yeke šabi-yin yamun*, halha: *Erdene šanjubiin yaam*.

A *bogdo gegen* és más főlámák alárendelt pásztorainak⁴⁹ kétharmada csak a kolostorok, templomok ellátásáról gondoskodott. A fennmaradó egyharmad csak a megyék adóit teljesítette, a katonai és más adóktól mentesült. Ezzel szemben a korábbi időszakhoz hasonlóan az adók jelentős részét a nomád pásztoroknak kellett beszo­l­gáltatniuk. Ezek a következők voltak: 1. állami adók (hadiadó, postaszol­gá­lat), 2. a mongol előkelőknek járó adók, 3. a kínai kereskedőknek és uzsorásoknak járó kölcsönök és kamatok törlesztése, 4. egyházi adók.

Az adók befizetése komoly terhet jelentett a mongol pásztorok számára, a legnagyobb elégedetlenség és ellenállás azonban nem ezek mértékével, hanem egy szolgáltatásfajtával, nevezetesen a kötelező katonai szolgálattal szemben alakult ki. Ez jelentős nemtetszést váltott ki, a legkülönbözőbb formában próbálták kijátszani az erre vonatkozó rendelkezéseket. Általánosan bevett gyakorlattá vált, hogy a fiatal férfiak inkább valamely kolostorhoz csatlakozva lámának álltak, hogy elkerüljék a bevonulást. Ez is hozzájárult a teokrácia idején a buddhista lámák létszámának drasztikus emelkedéséhez, olyannyira, hogy a hadügyminisztérium többször kérte az államfőt, hogy hivatalosan állapítsák meg a lámák létszámának felső határát, így korlátozva a belépés lehetőségét. Természetesen a teokratikus kormány soha ilyen intézkedést nem tett. A *bogdo gegen* egyetlen ezzel kapcsolatba hozható megnyilvánulása az a kijelentése volt, melyben a nem megfelelő módon élő lámákat a kényszerbesorozás rémével fenyegette.

A bevételek növelése érdekében 1912-ben létrehozták a vámügyi minisztériumot, melynek feladata az adóztatás mellett a később kialakított új vámrendszer koordinálása, a vámok beszedése volt. A minisztérium a Kjahtában és a két régi mandzsu helytartói székhelyen, Uljasztajban és Kobdóban regionális központokat alakított ki. A kormány 1913. június 11-én orosz tanácsadók javaslatait követve döntött az új vámszabályzatról. Ennek alapján a vámokból származó bevételek növelése érdekében egy új, belső vámrendszert hoztak létre, melyre korábban Mongólia történetében nem volt példa, és ami csak látszólag segítette a mongol államot. Az intézkedés legfőbb haszonélvezői az orosz kereskedők voltak, akik a korábbi megállapodásnak megfelelően még ebben az évben megkapták a jogot, hogy mentesülhessenek a vámfizetés kötelezettsége alól. Bár a belső vámrendszer a költségvetés egyetlen számottevő bevételét képezte, az ország gazdasági fejlődése szempontjából jóval nagyobb károkat okozott. Akadályozta az árufeldolgozást és a belső kereskedelmet, valamint gátolta az ország egységes pénzrendszerének kialakulását. Ezenkívül a magas vámok akadályozták a külföldi kereskedőket – elsősorban a kínai konkurenciát – abban, hogy áruikat Mongóliában próbálják értékesíteni. Végso­ron tehát ez az intézkedés is az orosz kereskedők monopolhelyzetének biztosítását szolgálta.

1913-ban a bevételek további növelése érdekében intézkedtek a bányafeltárásokról, és a kormány kiadta az „arany-, ezüst- vagy más bányá nyitásának szabályozása Mongóliában” kezdetű rendelkezését.⁵⁰ A rendelet értelmében Mon-

49 Mongol: *sabi*, halha: *šaw*.

50 Urangua, 1997. 63.

góliában bárki nyithatott bányát, csak a külügyminisztérium engedélyére volt szüksége. Az aranybányák jövedelmei után 20–30%, az ezüstabányák jövedelmei után 15–25%, a kőszén- és a vasbányák jövedelmei után 5–15%-ot volt köteles fizetni a tulajdonos. Az arany- és ezüstabányászat igen jelentős bevételeket biztosított a költségvetés számára.⁵¹

A külföldi érdekeltségek folyamatos növekedése a mongol állami vagyon megóvására is sarkallta a *bogdo gegen* kormányát. Miközben minél jelentősebb összegeket próbáltak a kincstár számára beszedni a külföldi befektetések, a koncessziós bányák, a kül- és belkereskedelem fejlesztése révén, az irányítást nem szerették volna kiengedni a kezükből. Így a mongol állami vagyon védelmére, a külföldi befektetők korlátozására három jelentős gazdasági értékkel bíró területen, az Onon és az Orhon folyók térségében, illetve a fővárosban létrehozták az „állami vagyongazdálkodási hivatalokat”. Ezek feladata volt az adott kérdésekben született rendeletek betartatása. A hivatalok felállításakor meglehetősen általánosan, így gyakorlatilag minden területen alkalmazhatóan határozták meg az állami vagyon fogalmát: *„Bármely jelentős, a kormánytól bérbe vett, illetve meghatározott árért megvásárolt terület, és az állami kincstártól saját erővel felhasznált fa, víz, különféle bánya, a különféle hasznosításra alkalmas üres földterületek mind a Mongol Állam vagyonát alkotják.”*⁵²

A kormányzat az ország fejlesztése érdekében egy úgynevezett „reform-alapot” különített el a költségvetésből. 1916-ban ez az alap 527 726 aranyrubel volt, és az erdődíjból, a távíró- és telefondíjból, illetve az orosz segítséggel épült téglagyár és a nalajhi szénbánya⁵³ jövedelméből tevődött össze. Az összeget az alábbiak szerint osztották szét: a legnagyobb részt, mintegy 221 565 rubelt sajnálatos módon az orosz tanácsadó jövedelmének kifizetésére, illetve a reformbizottság fenntartására fordították. Ez a tény meglehetősen kérdésessé tette, hogy a reformalap be tudja tölteni a célját. Távíró- és telefonfejlesztésre 86 888, az urgai erőmű építésére 71 472, a téglagyár, bánya üzemeltetésére 22 575, protokollköltségekre 31 495 rubelt fordítottak. A fennmaradó összegből támogatták a kutatókat (48 100), egy állatorvosi központ létrehozását (15 105) és a népművelést (27 452).⁵⁴ A kutatásokra, fejlesztésekre az alap mintegy húsz százalékát fordították, ami nem túl sok, de ezzel együtt nem szabad lebecsülnünk a jelentőségét.

Nem maradtak el az infrastrukturális fejlesztések sem, amelyek elsősorban a külfölddel való könnyebb és naprakész kapcsolattartást szolgálták. A mandzsu korszakban erre irányuló fejlesztések nem voltak jellemzőek, inkább a korábbi évszázadokban meghonosodott hagyományos postarendszer fejlesztésében gondolkodtak. A függetlenség kivívása után az új mongol kormány már 1913-ban megteremtette a távírókapcsolatot a külföldi országokkal, és ennek megfelelően a

51 Urangua, 1997. 55.

52 Az idézet csupán az első pontja annak a határozatnak, amelyben a hivatalok jogkörét meghatározták a 6. év. (1916) 4. hónapjának 29. napján. Jamsran, 1992. 54.

53 1915–1916-ban kezdődött a szénmező kiaknázása. Emellett orosz segítséggel nyomdát, elektromos erőművet is építettek ezekben az években.

54 Златкин, 1950. 97–98.

külgügyminisztériumban helyezték üzembe az első távíróközpontot. Az első telefonállomást három évvel később állították fel a fővárosban, és 1917-ben megszületett az első „telefonszabályzat”. Talán a sors fintora, hogy a Pekinggel történő kapcsolattartás megkönnyítése érdekében 1919-ben létrehozott és Najmá városban felállított távíróállomás már kevésbé a mongolok, mint inkább a kínaiak érdekeit szolgálta. Xu Shuzeng tábornok abban az évben, mikor haderejével rákényszerítette a mongol kormányt és parlamentet a függetlenség „önkéntes” feladására, ezen bonyolította titkos tárgyalásait kormányával.

Az 1990-es mongol rendszerváltást megelőző korszak történetírói előszertettel vetették a teokratikus mongol vezetés szemére, hogy hatalomra kerülésével konzerválta a feudális jellegű állapotokat Mongóliában. Ez részben igaz is, de nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az autonómia időszakában sok szociális reformot is bevezettek. Ezek nagy része nem jutott el a legszegényebbekhez, de elindult a változás. A függetlenség kikiáltása után az – inkább csak egyoldalúan deklarált és feltételezett – önállóság pezsgést hozott a társadalomban is. A kormány rendelkezései, az orosz kereskedőkkel és sok esetben más befektetőkkel kialakuló kapcsolatok, a kínai monopóliumok visszaszorulása a mongolok számára is üdítően hatott. Többen voltak, akik mai szóval élve vállalkozásokba fogtak és lassan megindultak a gazdagodás útján. Meglepő, hogy milyen sok párhuzamot lehet vonni az 1911-ben függetlenségét egyoldalúan kikiáltott teokratikus mongol állam és a majdnem nyolcvan évvel később, a „rendszerváltáskor” új lendületet kapó Mongol Köztársaság társadalmi változásai között. Az 1910-es években is létrejött egy viszonylag szűk társadalmi csoport, amelyik sikeresen tudott alkalmazkodni az új körülményekhez, és olyan kapcsolatokkal, anyagi javakkal rendelkezett, amelyek lehetővé tették számára, hogy az egyre inkább kapitalista jelleget mutató kormányzás és törvények nyújtotta lehetőségeket kihasználva jelentősebb jövedelmekre tegyen szert. Értelemszerűen e szűk réteg képviselői elsősorban a mongol előkelők közül kerültek ki, de a jelentős változás abban figyelhető meg, hogy míg korábban jövedelmük a feudális jellegű adókból származott, 1911 után bevételeik csak kisebb részét tették ki ezek.⁵⁵

A független mongol kormány létrejötte után hamarosan megkezdődött az oktatás fejlesztése. A belügyminisztérium már 1912. február 17-én levélben fordult az államfőhöz, melyben újabb iskolák alapításának szükségességét hangoztatta. Megállapodás született arról, hogy a 11–20 év közötti fiatalokat az 1911-es évtől kezdődően mongol, kínai, orosz vagy mandzsu nyelvre kell oktatni. Ezzel párhuzamosan hamarosan az angol, francia nyelv oktatásának szükségessége is felmerült, s 1912. március 24-én a külgügyminisztérium épületében megnyitotta kapuit az első jogi tudományokat oktató iskola is. A világi oktatás fejlesztésének egyik legaktívabb szószólója a külgügyminiszter Handdordzs volt. Részben az ő közbenjárására jött létre az említett intézmény, de még abban az évben elképzeléseinek megfelelően

55 Az új uralkodói réteg tagjait a mongol források „Šine taij nar”-nak („új előkelőknek”) nevezték, ami kísértetiesen hasonlít a manapság a magyar nyelvben meghonosodott „újgazdag” kifejezéshez.

fordítóiskolát is nyitott a minisztérium, ahol a kormány új külföldi orientációjának megfelelően már orosz nyelvet oktattak.

„A sokak által trónra emelt” 3. évében (1913) 9. hónap 11-én a Handdordzs által vezetett külügyminisztérium a *bogdo gegen*hez fordult, támogatását kérve a fővárosban létrehozott középiskola tanulóinak kiválasztása, illetve az iskola működéséhez szükséges feltételek biztosítása érdekében. Az elképzelés szerint a középiskola tanulóit a négy halha *aimag*, az állam- és egyházfő saját fennhatósága alá tartozó területről⁵⁶ kell kiválasztani. A gyermekek nem lehetnek tízévesnél fiatalabbak és tizenöt évesnél idősebbek. Az iskola alapításával és fenntartásával kapcsolatos költségeket a pénzügyminisztériumnak kellene állnia, s a tanulók ellátása szintén az állam feladata kell hogy legyen. Kérelmükben a következő juttatásokat igényelték: „Minden tanulónak havonta 100 oldal papír, élelemre havi tíz lan, ezenfelül íróecset, kréta, illetve az iskola épületében tűzifa, szén és gyertya.”⁵⁷

A *bogdo gegen* támogatta az elképzeléseket, s a kívánt juttatások kiutalásáról hamarosan rendelkezett is. Ezek az oktatás modernizálására tett első lépések voltak. Handdordzs jelentősége éppen abban állt, hogy felismerte, Mongólia csak abban az esetben képes talpon maradni, ha megszünteti régi elszigeteltségét és jóval szorosabb kapcsolatokat alakít ki a külfölddel, és nem csak közvetlen szomszédjaira hagyatkozik.⁵⁸ Törekvéseit nemcsak az új mongol kormány külpolitikai próbálkozásai példázzák, hanem az oktatási rendszer átalakítására tett javaslatai is. 1914-ben a külügyminisztérium hivatalos dokumentumban vázolta elképzeléseit az államfőnek. Érvéle szerint a hadvezetéstől a gazdálkodásig az élet minden területén elengedhetetlen a korszerű tudás megszerzése, melyhez óriási segítséget nyújt a kapcsolatok erősítése a Mongóliánál „fejlettebb” országokkal. Ahhoz, hogy ez a kapcsolat hosszú távon igazán eredményes lehessen, az oktatás fejlesztésén és a külszomszédokban sikeres minta szerinti átalakításán keresztül vezethet az út. Ezért a korábban oktatott nyelvek mellett az angol és a francia tanítását is szorgalmazta. Manapság is megszívlelendő gondolatok.

A kormány meglepően gyorsan reagált az új igényekre, 1915-ben világi általános iskolát alapított, melyben a 4 halha *aimag*, az lh *sabi* és Barga területéről származó gyerekek tanulhattak. Az 1910-ben, a mandzsuk által létrehozott tízfős iskolát leszámítva a *bogdo gegen* kormány volt az első, amelyik világi iskolákat alapított Mongóliában. 1916–1917-ben ezt a tevékenységet tovább folytatva, 1917-re összesen 49 általános iskolát hoztak létre.⁵⁹

A mongol parlament alsó- és felsőháza 1915-ben tárgyalta meg és fogadta el az oktatási törvényt. Ez alapján a teokratikus kormányzat háromszintű világi oktatási rendszert valósított meg, amely általános, közép- és főiskolákat foglalt magában. Az általános iskolákban írást és olvasást, történelmet, egyszerű számtant,

56 A fővárostól északnyugatra eső *lx šaw'-nak* (mongol: *yekes šabi*) nevezett terület Mongólia egyik legszebb és legtermékenyebb vidéke.

57 Baljirgarmaa, 1966. 81.

58 Meglepő, milyen szoros összefüggés van a 20. század első évtizedeiben működő diplomata és napjaink mongol külpolitikájának úgynevezett „harmadik szomszéd” elképzelése között.

59 Az általános iskolák szabályzatát lásd a Ĵamsran, 1992. 56–57.

földrajzot oktattak, valamint Mongólia történelmét és testnevelést. A középiskolákban ujjur–mongol írást, jogot, történelmet, orosz, kínai, angol, francia nyelvet és írást, számtant, fizikát, kémiát, gazdaságtant és testnevelést tanítottak. Az általános és a középiskola egyaránt öt évig tartott, ezek elvégzése után következhetett a főiskolai képzés, néhányan külföldön is folytathatták tanulmányaikat. A *bogd* uralkodásának harmadik évében a külügyminisztériumban működő iskolából 14 tanuló lehetőséget kapott, hogy tanulmányait orosz iskolákban folytathassa. Közöttük volt a Mongol Népi Forradalmi Párt későbbi két vezető politikusa, H. Csojbalzan és C. Dambadordzs is.

A jogszabály lehetővé tette úgynevezett magániskolák alapítását is, így valaki, ha megfelelő vagyonnal rendelkezett, akár egy személyben, akár több társával együtt létrehozhatott általános iskolákat. E rendelkezésnek köszönhetően háromféle általános iskola működött az országban: 1. Államilag alapított iskola. Ilyenek voltak a fővárosban és Maimaa-ban működő intézmények. Ezek fenntartási költségeit teljes egészében az állam állta. 2. Kisebb közigazgatási egységek, *aimagok* által alapított iskolák, amelyek az adott terület vezetőinek irányítása alá voltak rendelve. 3. Magánvagyonból alapított iskolák. Ezek fenntartását az alapító állta, de az oktatás állami ellenőrzés mellett folyt, s az intézményalapítást is engedélyhez kötötték.

Az ország életében fontos újdonság volt a sajtó megjelenése. 1913-ban alapították az „Új Tükör” című újságot.⁶⁰ A kiadványnak 1913. március 6. és 1914. augusztus 21. között összesen 20 száma jelent meg. Az első négy szám havilapként került az olvasók elé, a következő 16 már heti, kétheti rendszerességgel jelent meg. Nyomdai munkáit az 1912-ben az orosz konzulátus mellett létrehozott Orosz–Mongol Kiadó végezte. Nem ez volt az egyetlen sajtótermék, amelyik a teokratikus állam idején napvilágot látott. A kjahtai háromoldalú tárgyalások lezárulta után a mongol fővárosban megalapították a „Fővárosi Újságot”,⁶¹ amely 1915. szeptember 1. és 1920. január 20. között jelent meg. Az újságok megpróbálták az egész országra vonatkozó híreket közreadni, a vidéken történő eseményekről tájékoztatni, s Mongólia több jelentősnek számító településén, így Kjahtában, Uljasztajban, Hovdban, Bangín hürében is foglalkoztattak munkatársakat, akik az ország infrastrukturális fejlesztéseit kihasználva távirón keresztül küldték naprakész tudósításaikat a szerkesztőségekbe.

A gazdaság fejlesztése érdekében vidéken felméréseket végeztek, hogy részletes képet alkothassanak a helyzetről. E felmérések alapján határozta el a kormány a földművelés fejlesztését. A mezőgazdaság Mongóliában kevésbé művelt ágazatának elterjesztése érdekében a kormány szerszámokkal, vetőmaggal támogatta a földműveseket. Az adózási szabályokat a földművesek számára nagyon kedvezően határozták meg. A termés 97%-a illette a termelőt, és csak jelképes 3%-nyit kellett beszolgáltatnia.⁶² Ilyen kedvező adózás alá korábban Mongóliában egyetlen tevékenység sem esett. A kormány a távközlés fejlesztése érdekében is több lépést

60 Halha: *Šine tol'*. Ĵamsran, 1992. 57.

61 Halha: *Niislel xüreenii sonin bičig*.

62 Az adó 1%-a illette az államot, 1%-ot adtak be a *xošuur*-nak, illetve 1%-ot különítettek el vetőmag céljaira.

tett. 1913-ban négy irányba tovább fejlesztették a hagyományos postaszolgálatot. Részben orosz segítséggel a fővárosban felépítettek egy telefonközpontot is.⁶³ 1919-ben Naima városban hoztak létre távíróközpontot, és közvetlen kapcsolatot építettek ki Pekinggel.

Kísérletek az ország nemzetközi elismertetésére

*A bogdo gegen kormány külpolitikája
és az 1912-es orosz-mongol szerződés*

A Qing-dinasztia hatalmának összeomlása után, a függetlenség kikiáltásával egy időben a teokratikus mongol kormányzat kétségbeesett lépéseket tett annak érdekében, hogy létét a külföld vezető hatalmaival elismertette kiszabaduljon szomszédjai harapófogójából. Mint az alábbiakban látni fogjuk, ezt a törekvést nem sikerült megvalósítani. A formálódó új államnak Japánon kívül egyetlen jelentősebb hatalom sem szentelt elég figyelmet, így a *bogdo gegen* és kormánya politikai mozgásteret jelentősen beszűkült. Mongólia területi integritását pusztán szomszédjai politikai alkui biztosították. A mongol diplomácia valódi vezetője és irányítója a mongol buddhista egyházfő kánná emelése után is csin van Handdordzs maradt. Ő tette a legnagyobb erőfeszítéseket az állam nemzetközi elismertetésének érdekében,⁶⁴ s bár a tárgyalásokat közvetlenül ő irányította, névleg a főláma utasítására ült tárgyalóasztalhoz.

Az új autonóm Halha-Mongólia⁶⁵ külpolitikája elsősorban az Oroszországtól és Kínától való elszakadást célozta. Ezt a törekvést azonban nem koronázta siker. Alig egy évvel a függetlenség kikiáltása és a *bogdo gegen* trónra ültetése után már felsejlett a kudarc lehetősége. Mongólia 1911-ben nagyon rossz gazdasági helyzetben volt, és kiszolgáltatottságát Oroszország azonnal kihasználta.⁶⁶

Az 1911. őszi mongóliai változások hatására a környező országokban élő mongol nyelvű népesség soraiban újult erővel lobbant fel az anyaországhoz való csatlakozás vágya. Mivel Oroszországnak Dél-Szibéria burjátok lakta vidékeitől eltekintve nagyobb mongollakta területei nem voltak, ezért értelemszerűen a Kínában élő mongol nyelvű lakosság soraiban kialakult függetlenségi, illetve csatlakozási mozgalomnak volt nagyobb jelentősége a térségben bekövetkező változások szempontjából. 1912. január elején a kínai Barga területen robbant ki felkelés a gyarmatosítók ellen. A terület mongol nyelvű *aratjai* lázadtak fel, csatlakozni kívánva az anyaországhoz. A függetlenségi mozgalom jellegét tekintve jóval közelebb áll az 1911-es Külső-Mongóliában bekövetkezett eseményekhez, mint a korábbi évtizedek *dogojlang* (halha: *duguilang*) mozgalmához, mivel a Bargában kirobbant

63 1916-ban Niislel Xüree-ben már 60 önálló telefonállomás üzemelt.

64 Már jóval 1911-et megelőzően folytatott tárgyalásokat az oroszokkal az esetleges mongol függetlenséggel kapcsolatos álláspontjukról. Batsaixan, 2008. 4–9.

65 A történeti dokumentumokban a 16–17. század fordulóján megjelent „halha” kifejezés a központi mongol területekre utal.

66 Яскина, 2007. 34–36.

megmozdulást is a helyi mongol előkelők vezették. A felkelők elfoglalták Hailart. Győzelmeiket látva több járás lakói is csatlakoztak hozzájuk. Elüldözték a mandzsu adminisztrációt, elismerték maguk felett a *bogdo* gegen hatalmát, és kimondták csatlakozási szándékukat Külső-Mongóliához.⁶⁷ A felkelést vezető mongol előkelőknek itt is – külső-mongóliai társaikhoz hasonlóan – az volt a célja, hogy kizárják a kínaiakat a mongol terület adóztatásából, hogy az így létrejött monopolhelyzetüket jobban kihasználhassák. Le akarták rázni magukról Kína „gyámkodó” kezét.

A *bogdo* gegen és kormánya számára nagyon csábító volt az a lehetőség, hogy a teokratikus államot Barga és Belső-Mongólia csatlakozásával erősíthessék. Terveik megvalósítása érdekében már az 1911 nyarán Szentpétervárra utazott küldöttség is folytatott ilyen irányú tárgyalásokat.⁶⁸ Az orosz cár, II. Miklós azonban Mongólia teljes függetlenségét sem volt hajlandó elismerni, arról pedig hallani sem akart, hogy Mongólia Kína kárára gyarapítsa területét. V. M. Kokovcev pekingi követ 1911 augusztusában írt jelentésének egy mondata jellemzi legjobban az oroszok elképzeléseit: „Távol-keleti politikánk a Japánnal kötött szerződések sora.”⁶⁹ Oroszország ezeket a szerződéseket nem akarta kockáztatni.

1912 elején mind az oroszok, mind a mongolok megkezdték a tárgyalásokat a Jüan Si-kaj (Yuan Shikai 袁世凱 1859–1916) vezette új kínai kormánnyal.⁷⁰ Az orosz–kínai tárgyalások nem vezettek jelentős eredményre annak ellenére, hogy a cár a *bogdo* gegen a Kínához való önkéntes visszatérésre biztatva többször is megpróbálta „jobb belátásra bírni” a mongolokat. A mongol kormány ettől mereven elzárkózott, de Kína is elutasító volt az esetleges mongol autonómiával kapcsolatban.⁷¹ A kínai kormány tartózkodott attól, hogy országa vitás kérdéseinek megoldásához az oroszokkal konzultáljon.⁷² Ennek következtében könnyen patthelyzet alakulhatott volna ki a három állam között, ha Kínát viszonylagos gyengesége nem akadályozta volna meg akarata érvényesítésében.

1912-ben az oroszok jóval határozottabb, kezdeményezőbb politikával léptek fel. A külügyminisztérium hivatalosan is tájékoztatta a kínai kormányt az 1881-ben kötött orosz–mongol kereskedelmi szerződéssel kapcsolatos további terveiről. A kínaiak azonban nem válaszoltak, így az orosz és mongol diplomácia további 10 évre, 1921-ig meghosszabbította a szerződést.⁷³ Ebben az időben már teljesen egyértelmű volt, hogy Oroszország elsősorban saját érdekei szerint kívánja alakítani a Mongólia jövőjével foglalkozó tárgyalásokat, s látszott, hogy semmiképpen nem akarja magát jelentősebb mértékben elkötelezni.

67 Urangua, 2006. 42.

68 Az 1911 augusztusában Handdordzs vezetésével Szentpétervárra érkezett delegáció. A tárgyalásokon nemcsak az esetleges függetlenség lehetőségéről, de a gazdasági kapcsolatok fejlesztéséről is tárgyaltak. Az orosz tárgyaló delegációt P. A. Sztolipin vezette. Urangua, 2006. 31.

69 Златкин, 1950. 85.

70 Яскина, 2007. 38.

71 Urangua, 2006. 53.

72 Kína helyzete két év alatt reménytelenné vált, és kénytelen volt beleegyezni az oroszok által kikényszerített rendezési tervbe.

73 Ez a megállapodás gyakorlatilag a novemberi szerződéskötés főpróbája volt, és úgy tűnt, hogy az oroszoknak sikerült egyik legfontosabb céljukat – a mongóliai piac megszerzését – elérniük.

A mongol függetlenség megőrzése csak két esetben volt lehetséges. Egyrészt, ha a kínai kormány hajlandó elfogadni az ország függetlenségét, amire gyakorlatilag nem volt esély, illetve ha más jelentős politikai és gazdasági hatalommal rendelkező ország felveszi a diplomáciai kapcsolatot az új mongol kormánnyal, ezzel elismerve annak önállóságát. A *bogdo gegen* e lehetőséget is szem előtt tartva tájékoztatta a jelentősebb európai nagyhatalmak és az Egyesült Államok Harbinban tartózkodó konzuljait a független mongol állam létrejöttéről.⁷⁴ „Tájékoztatásukra közöljük: A mi Mongóliánk régtől fogva független volt, saját területét, a vallás tanítását és saját hagyományait nem veszítette el és megőrizte, ezért a Qing-hatalomtól elválva, az elszakadást saját maga irányítva államot alapított. A halha mongol buddhista egyház vezetőjét, a dzsebcundamba (halha: *Ĵawjandamba*) lámát Mongólia kánjává emelte, a vallást és a világi törvényt egyesítette, s ezzel bevezette a »Sokak által Trónra emelt« első esztendejét. Erről tájékoztatást adva kérdezzük, hogy – az országaink között – szerződés kötésének, a kereskedelem bevezetésének, s a barátság javításának lehetősége fennáll-e? Ezért küldjük ezt a tájékoztatást. A Sokak által Trónra emelt második évének őszutó havának 20. napján (1912. október 29.).”⁷⁵ A megkeresés azonban válasz nélkül maradt.

A hivatalos orosz–mongol tárgyalások eredményeképp 1912. november 3-án írták⁷⁶ alá a fővárosban azt a megállapodást, amely az 1921-es mongol forradalomig meghatározta a két ország viszonyát.⁷⁷ A szerződés gyakorlatilag nem tekinthető két egyenjogú ország szövetségének.⁷⁸ Oroszország minden kérdés tekintetében rákényszerítette akaratát Mongóliára. Ezzel a szerződéssel kézzelfoghatóvá tette az 1907-es japán–orosz szerződésben foglalt megállapodást, amely a belső- és kelet-ázsiai területek befolyási övezetekre való felosztásáról szólt.⁷⁹

Az oroszoknak gyakorlatilag az összes tervüket sikerült megvalósítaniuk. Rögzítették a két ország határait. Az oroszok vállalták, hogy segítik a mongol kormány autonómiára való törekvéseinek beteljesülését, segítséget nyújtanak a fegyveres erők felállításához, biztosítják, hogy kínaiak ne léphessenek gyarmatosító szándékkal Mongóliába. Az ígéretek fejében cserébe Oroszország szinte teljes gazdasági befolyásra tett szert az országban. Elérte, hogy Mongóliával, illetve a térséggel kapcsolatban semmilyen kérdésben ne döntsenek az orosz diplomácia megkerülésével.

74 A dokumentumot elküldték Franciaország, Németország, Anglia, az Amerikai Egyesült Államok és Japán külügyminisztériumainak, valamint az iratban felsorolt államok mellett még Dánia, Hollandia, Belgium és az Osztrák–Magyar Monarchia is kapott hasonló tájékoztatást, illetve velük is kezdeményezték a diplomáciai és kereskedelmi kapcsolatok felvételét. Batsaïxan, 2008. 235.; Urangua, 2006. 65.

75 MÁKL, FA-4. HN-39.

76 A szakirodalom megegyezik a szerződés datálásában, de Bor említ egy 1912. október 21-én Xüreeben aláírt jegyzőkönyvet is, amely többek között az ország nevének megváltoztatását is rögzíti: *Gadaad Mongol* („Külső-Mongólia”) helyett *Mongol Uls* („Mongólia”).

77 Яскина, 2007. 38.

78 Batsaïxan, 2008. 312–317. A szerződés angol nyelvű szövegét közli: Bell, 1992. 304–305.

79 Kotkin–Elleman, 1999. 29.

Az 1913-as orosz–kínai és az 1915-ös kjahtai egyezmény

A mongol külpolitikával kapcsolatos munkák egyöntetűen az 1915-ben aláírt háromoldalú egyezményre helyezik a hangsúlyt, amikor a teokratikus mongol állam külpolitikai helyzetét tárgyalják. Kétségtelen, hogy jogi szempontból az ország nemzetközi státusát rögzítő szerződések között ez a legfontosabb, hiszen mindhárom, a kérdésben közvetlenül érintett fél aláírta, ezzel ismerve el az 1914-re kialakult helyzetet. Véleményem szerint a tényleges fordulat azonban már hamarabb bekövetkezett, s a mongol kormány a függetlenség kivívását és annak elismertetését célzó erőfeszítései már korábban kudarcot vallottak. A mongol állam nem volt képes a két évvel korábban kialakult helyzetet megváltoztatni, így az 1913-ban aláírt orosz–kínai egyezmény véglegesen megpecsételte a mongol függetlenség sorsát.⁸⁰

Bár álláspontom első olvasatra talán a mongol diplomácia súlytalanságát és tehetetlenségét sugallja, de be kell látnunk, hogy Handdordzs szakadatlan próbálkozásai ellenére a kérdés nem azoknál a tárgyalóasztaloknál dőlt el, ahol Mongólia képviselői is helyet foglaltak. Az 1905-ben aláírt orosz–japán békeszerződés és annak háromszori titkos megerősítése után (1907, 1910, 1912)⁸¹ a Külső-Mongólia nemzetközi státusának meghatározását célzó egyezkedés egyértelműen a cári diplomácia irányítása alá került, ami a mongolok számára nem volt egyértelműen kedvező. Annak ellenére, hogy 1911-ben a mongolok fordultak a cári udvarhoz, 1913 végére–1914 elejére már maguk is szembesültek azzal, hogy az oroszok bevonása a tárgyalásokba talán „túl jól sikerült”. 1915 után a „cseberből vederbe kerülés” tipikus esetével találták szembe magukat, hiszen a mandzsu gyámságot bizonyos értelemben az orosz váltotta fel, miközben a mongolok törekvéseit csak kismértékben tudták megvalósítani.

1912 végére, a kétoldalú szerződés aláírása után a mongol külpolitika szinte teljes egészében orosz befolyás alá került.⁸² A mongol előkelők képtelenek voltak Kínával megegyezésre jutni, bár Yuan Shikai kormánya 1913-ra megbékélt a kialakult helyzettel. Belátta, hogy az orosz gyámság alatt álló Külső-Mongólia már olyan falat, amellyel a gyenge és az instabil belpolitikai helyzet miatt bizonytalan Kína már nem tud megbirkózni.

1913 elején a *bogdo gegen* és kormánya tovább haladva a megkezdett úton, a novemberi szerződést mintegy továbbfejlesztve egyéves katonai egyezményt írt alá Oroszországgal.⁸³ A mongolok engedélyt kaptak egy orosz fegyverekkel felszerelt alakulat felállítására, ami gyakorlatilag egy 1900 fős katonai egységet jelentett.⁸⁴ Létrehoztak két lovas ezredet, és az egyezmény értelmében orosz katonai kiképzők tevékenykedtek a mongolok mellett. Ezzel az orosz diplomácia nagy

80 Яскина, 2007. 40–41.

81 Batsaixan, 2002. 77.

82 Batsaixan, 2008. 235–258.

83 1913. február 16. A szerződés gyakorlatilag konkretizálta az őszi megállapodás katonai vonatkozásait. Očir, 2004. 79.

84 Puskákat és golyósórókat biztosítottak az oroszok a sereg felszereléséhez.

sikert ért el, de ahhoz, hogy a kialakult helyzetet maradéktalanul kihasználhassa, a Kínából hallatszó tiltakozást is el kellett hallgattatnia.

Az 1912-es orosz–mongol szerződés nemzetközi elismertetése érdekében tárgyalóasztalhoz kényszerítették a kínaiakat.⁸⁵ A tárgyalásokat az orosz szempontból egyértelműen sikeresnek mondható orosz–kínai egyezmény zárta (1913. október 23.).⁸⁶ A megállapodásban szentesítették az orosz diplomácia által az utóbbi két évben kivívott mongóliai jogokat, de minden fontos kérdésben a mongolok feje felett döntöttek. Az egyezmény szövegének ismertetésétől itt eltekintünk, tanulságos lehet azonban, ha felidézzük, hogy a szerződés ratifikálásakor a két fél milyen pontokat említ. „A Kínai Köztársaság kormánya által elfogadott és a két ország közös megegyezése alapján született megállapodás: 1. Oroszország Kína bizonyos mértékű külső-mongóliai befolyását elfogadja. 2. Kína Külső-Mongólia bizonyos mértékű önrendelkezéséhez hozzájárul. 3. Kína Külső-Mongólia polgárait, kormányzatát, önrendelkezési jogát, kereskedelmi ügyekben jogait elismeri. Kína ezenfelül más ügyekbe sem avatkozik be. Hadosztályokat nem helyez el, katonai parancsnokokat nem állomásoztat Mongóliában, s az állampolgárok öltözési jogába nem avatkozik be. A katonai erők csak a Hürébe [a mongol főváros – a szerző] küldött hivatalnokok védelmére lehetnek rendelve. Ezenkívül a fentieket figyelembe véve a kínai kormányzat egy önálló tisztségviselőt küld Mongóliába, aki a kínai polgárok érdekeit védheti az országban. Ehhez a második paragrafusban foglaltakat kell figyelembe venni. Oroszország a másik félhez hasonlóan a Mongóliában tartózkodó tisztviselőinek védelmére kirendelt katonai alakulatokon kívül más haderőt nem állomásoztat az országban. Az állam határain belüli ügyekben nem avatkozik, és polgárokat nem telepít az országba. 4. Ezenkívül Oroszország az 1912. október 23-án aláírt orosz–mongol kereskedelmi egyezmény kereskedelemmel kapcsolatos és egyéb fejezeteit, Kína és Külső-Mongólia kapcsolatát tisztázva terjeszti elő. 5. Mindent, ami Oroszországnak, illetve Kínának Külső-Mongóliával kapcsolatos ügye, a fenti jelentést alapul véve együtt kell megtárgyalni. A két fél országaik kormányának meghatalmazása alapján aláírja és lepecsételi. Érvényességét megerősítve két példányban készítik, és Pekingben írják alá. A Kínai Köztársaság második év 11. hónap 5. napján. Az orosz időszámítás szerint 1913. október 23.”⁸⁷

Az egyezmény kiegészítésének tekinthető az az irat, amelyet Krupenszkij, a cári kormány Pekingbe delegált nagykövete és megbízottja a tárgyalásokon, illetve Sun, a kínai külpolitika irányítója, a kínai delegáció vezetője egymás tájékoztatására küldött. „1. Oroszország Külső-Mongóliát Kína tartományaként ismeri el. 2. Minden Külső-Mongóliával kapcsolatos ügyben, legyen az a földterületet érintő vagy egyéb belügyi kérdés, a kínai fél tájékoztatja Oroszországot, és elismerik, hogy ezekben az ügyekben Külső-Mongólia kormányát is tanácskozási jog illeti. 3. Az eredeti dokumentum ötödik pontjának megfelelően mindhárom fél kinevezi képviselőit, akik a

85 1913. Az orosz külügyminiszter arra utasította a pekingi orosz követet, hogy mindent tegyen meg annak érdekében, hogy a mongolkérdés tisztázására vonatkozó tárgyalásokba a kínai felet is bevonják. Batsaïxan, 2002. 87.

86 Sanjmyataw, 1991. 38–39.

87 Magarsjajw, 1994. 51–52. A szerződés angol nyelvű szövegét közli: Bell, 1992. 305–306.

tárgyalásokon részt vesznek. 4. Külső-Mongólia határa a Hürebe delegált helytartó, az uljasztaji katonai parancsnok és a hovdi (Kobdo) terület határával egyező, de jelenleg Külső-Mongólia határai nem egyértelműen meghatározottak, nincs megfelelő térkép és nincs elosztva a területe. Ezt a kérdést, illetve a Hovd és Altaj területének pontos meghatározását az eredeti dokumentum ötödik pontjának megfelelően kell megtárgyalni.”⁸⁸

Az egyezményben tehát mindkét ország elismerte Külső-Mongólia autonómiáját, azonban Mongóliát Kína részeként kezelte és a *bogdo* gegen kormányát külpolitikai kérdésekben a kínai kormány fennhatósága alá rendelte. Külső-Mongólia kizárólagos joga saját ügyeinek intézése, illetve az országot érintő minden kereskedelmi, ipari, gazdasági döntés. Kína vállalta, hogy nem avatkozik be az ország belügyeibe, és nem küld haderőt Mongóliába. Nem támogat polgári, katonai hatalmat, és nem próbálja újra gyarmatosítani az országot. Ezzel az aláírással Kína is elismerte, hogy a cárizmus tudta és beleegyezése nélkül semmilyen Mongóliával kapcsolatos vitás kérdésben nem születhet döntés. Az elkövetkezendő években azonban kiderült, hogy a kínai fennhatóság csak fikció. A szerződések erre vonatkozó pontjai csak arra voltak hivatottak, hogy leplezzék az egyre erősödő orosz térnyerést.

A mongol kormány nem hagyta szó nélkül, hogy a két szomszédos ország gyakorlatilag a feje felett döntött a sorsáról.⁸⁹ 1913 decemberében mongol követség érkezett az orosz fővárosba.⁹⁰ A küldöttséget vezető szajin nojon kán Namsanzüren december 16-án az orosz külügyminisztériumnak egy jegyzéket adott át, és kijelentette: a mongol kormány nem ismeri el a szerződést, amelyet a mongolok megkérdezése nélkül kötöttek.⁹¹ Jelezte, hogy a mongol kormány fenn kívánja tartani a jogot arra, hogy viszonyát Kínával saját maga határozza meg. A cári diplomácia azonban hamarosan sarokba szorította a küldötteket.⁹² Kijelentették, amennyiben a *bogdo* gegen kormánya nem ismeri el az orosz–kínai egyezményt, nincs miről tovább tárgyalniuk. Oroszország megtagadja a pénzügyi segély folyósítását és eláll a további segítségnyújtástól is. (Értsd, elveszi védőszárnyait Mongólia fölül, szabad kínai prédának hagyva az országot.) Emellett a cár követelte, hogy Barga szakadjon el az autonóm Mongóliától, és hívják vissza onnan a mongol seregeket. Az ultimátum hatására a mongol kormány visszakozott, hiszen óriási szüksége volt az oroszok pénzügyi támogatására.⁹³ A hárommillió rubeles kölcsön fejében vállal-

88 Magsarjau, 1994. 52–53.

89 A *Mongol tüüxin deej bičig* közl egy kiáltványt, amelyben a mongol kormány tiltakozik az egyezmény ellen. A levelet 1913. november 4-én keltezték és a Niislel xüree-ben székelő orosz konzul, Miller 1913 decemberében válaszolt rá. Lásd Jamsran, 1992. 41.

90 A küldöttség megpróbálta kipuhatolni az oroszok véleményét „Nagy Mongólia” esetleges létrehozásáról. A terv szerint az ország magában foglalta volna Belső-Mongóliát, Bargát és a Xöx-nuur területén élő más mongol népeket. Az elképzelésekhez igazodva a küldöttség tagja volt a belső-mongóliai jagsagt wan Udai is. A tervet a cári kormány határozottan elutasította.

91 Jamsran, 1992. 41.

92 Batsaixan, 2008. 212–214.

93 A cári kormány az 1912-es szerződés aláírása után kétféle millió rubeles kölcsönt folyósított Mongóliának.

ta a csapatok visszahívását, lemondott Nagy-Mongóliáról szóló terveiről.⁹⁴ Hozzájárult, hogy részt vesz egy háromoldalú konferencián, amelyet a Mongóliával kapcsolatos vitás kérdések rendezésére szerveznek.

1913 végén Japán újra bekapcsolódott a Belső-Ázsia feletti politikai fennhatóságért folytatott harcba. Kodama Toshima, egy japán tiszt tárgyalásokat kezdeményezett Handdordzs mongol külügyminiszterrel. A japán fellépést a következőkkel indokolta: „A japánok és a mongolok azonos származásúak. Ezért az a helyes, ha testvéreként járnánk el. Szerénységem ezt érvényre juttatva kívánja e tisztelt ország és Japán barátságát.”⁹⁵

Japán felajánlotta segítségét a mongol területek (Mongólia, Barga, Belső-Mongólia) egyesítésére, illetve Mongólia teljes függetlenségének kialakításához. Cserébe a mongóliai vasúti koncessziókat szerette volna megszerezni. Kereskedelmi kiváltságokat, területi jogokat kért, tehát olyan „lehetőséget”, amivel némiképp csökkenthetné a térségben kialakult orosz hegemoniát. A mongolok csakúgy, mint egy évvel korábban, kapva kaptak a Japán által felajánlott „üzletlen”, de a próbálkozást most sem koronázta siker. A Hürében székelő orosz konzul természetesen tudomást szerzett Kodama és a mongolok tárgyalásairól. Jelentése után az orosz külügyminisztérium az orosz–japán titkos szerződésekre hivatkozva azonnal számon kérte a japán kormányon mongóliai tevékenységét. A japánok nem voltak elég elszántak, és a határozott orosz fellépés hatására most is visszaléptek. Még mindig nem vállalták a nyílt konfrontációt. Makino japán külügyminiszter az orosz diplomaták kérdésére kitérő választ adott, és gyakorlatilag letagadta Kodama tárgyalásait, azt állítva, hogy Kodama nem a japán kormány megbízásából cselekedett. Így végleg elszállt a mongolok reménye a Japánnal történő szövetségkötésre. Le kellett mondaniuk arról, hogy japán segítséggel törnek ki az egyre terhesebb orosz gyámság alól.

1914. január 13-án a *bogdo gegen* levelet küldött a japán császárnak, amelyben közölte, sajnálja, hogy nem jöhetett létre megállapodás, és nem sikerült előrelépni a két ország viszonyában. Reményét fejezte ki, hogy a Japán Császárság továbbra is figyelemmel kíséri Mongólia sorsát és támogatja a mongolok lakta területek egyesítését. E felkérés ellenére a császár nem tett határozottabb lépéseket, és legközelebb csak 1915. január 18-án hallatta hangját a japán diplomácia, akkor is csak közvetlenül érintve a mongol területet.⁹⁶

A helyzet részleges stabilizálását végül az 1914 októberében Kjahtában megindult tárgyalások eredményezték. Nyolc hónapos maratoni ülések vezettek a megállapodáshoz.⁹⁷ A tárgyalások Oroszország teljes diplomáciai győzelmét hozták. Oroszországnak sikerült korábbi terveit megvalósítani: a háromoldalú szerző-

94 A mongol politikai vezetés mindeddig dédelgette tervét, hogy sikerül Barga és Belső-Mongólia mongol nyelvű népek lakta területeit Mongóliához csatolni.

95 Nacagdorj–Širendeb, 1968. 504.

96 A kínai kormánynak átnyújtott 21 pontos követelés tartalmazza, hogy Japán igényt tart Belső-Mongólia egyes területeire. A tervezet elfogadása esetén Kína Japán protektorátusává vált volna. Szamuely, 1962. 382–384.

97 Batsaixan a tárgyalások kezdetét szeptemberre teszi. Batsaixan, 2008. 275.

dés gyakorlatilag az 1912-es orosz–mongol és az 1913-as orosz–kínai megállapodások véglegesítését jelentette. Mongólia és Kína egyaránt elismerte és elfogadta Oroszországnak a másik állammal kötött szerződését. „Külső-Mongólia a Köztársasági Kína⁹⁸ által második évének 11. hónap 5-én, illetve Oroszország által 1913. október 23-án megkötött orosz–kínai egyezményt elismeri” – olvashatjuk a dokumentum első fejezetében.⁹⁹ Az 1915. május 25-én aláírt megállapodás véglegesen rögzítette Mongólia nemzetközi státusát.¹⁰⁰ A konferencia végeredményeként Mongólia továbbra is Kína része maradt, de létrejött a mindkét szomszédos ország által elismert autonóm Mongólia.

A kjahtai szerződéssel bebizonyosodott, hogy a mongol diplomácia kudarcot vallott. Nem sikerült akarátát rákényszerítenie szomszédjaira, és a Mandzsu Birodalom összeomlása után nem tudta magához ragadni a vezető szerepet Belső-Ázsiában. Ez a cári Oroszországnak sikerült. Az oroszok teljes diplomáciai győzelmet arattak, szinte valamennyi Mongóliával kapcsolatos céljukat elérték – legalábbis látszólag –, és megteremtették a rég áhított lehetőséget az orosz tőke számára, hogy nagyobb mértékben behatoljon a térségbe és hídfőállást építsen ki Belső-Ázsiában.

Az autonómia elvesztése

1917-ben az orosz forradalom győzelme következtében a *bogdo gegen* vezette kormány elveszítette protektorát. Az októberi eseményeket követően intézkedéseket tett annak érdekében, hogy Mongólia elhatárolja magát az oroszországi változásoktól. A Moszkvában és más orosz városokban tanuló diákokat visszahívták, attól tartva, hogy az új eszmék bűvkörébe kerülve veszélyeztethetik a teokratikus mongol kormányt. A cárhű oroszok menekülthulláma a mongóliai orosz kolóniákat is elérte, így hamarosan le is zárták a határokat, hogy megpróbálják megakadályozni a tömeges betelepülést. A helyzet azonban másként nyert átmeneti megoldást. 1918 márciusában az államfő egyetértésével kínai csapatok vonultak be Mongóliába. Saját hatalma védelmében a *bogd* újra külső erő támogatását vette igénybe, s ezzel a lépésével szinte ugyanolyan kiszolgáltatottá tette az országot,

98 Halha: *Dundad Irgen Uls*.

99 Sanjmyataw, 1991. 42. A találkozó teljes jegyzőkönyvét és a szerződés orosz, francia, mongol szövegét közli: Batsaixan, 1999.

100 A záródokumentum bevezető formulájában rögzítették a tárgyaló delegációk vezetőinek és az aláírásra jogosultak személyét: „Kína, az Orosz Imperátor és Külső-Mongólia tiszta Bogd Jébjundamba xutagt kánja Külső-Mongólia új állapotából következő nyitott kérdések együttes megbeszélését és az erről való megállapodást kívánva teljes joggal bíró rendkívüli és meghatalmazott követeiket kinevezték: kínai részről Ői Gui Fan generális és Chen Lu mexikói nagykövet. Orosz részről Miller mongóliai követ. Mongol részről Šimendamdin igazságügyminiszter-helyettes, Čagdarjav pénzügyminiszter az alábbiakat írják alá.” A szerződés szövegét lásd részletesen: Sanjmyataw, 1991. 42–48.; Яскина, 2007. 41–43.

mint a kínaiakkal szembeni orosz támogatás elnyerésének esetében.¹⁰¹ Emellett Peking a japánok pánmongol eszmék mögé bújtatott területszerzési próbálkozásait a mongol fővárosban állomásozó csapatai megerősítésére használta fel. A kínaiak meggyőzték a mongol kormányt, hogy egyedül képtelen ellenállni ekkora nyomásnak, és Mongólia védelmére hivatkozva növelték csapataik létszámát.

1919 elején a kínai kormány követe, Chen Yi (陈仪 1876–1939)¹⁰² útján kezdett alkudozni a mongolokkal az autonómia megszüntetéséről. Az immár egy éve ismét az országban tartózkodó kínai csapatok ehhez megfelelő háttérrel biztosítottak. A kínaiak több, elsősorban a mongol udvarhoz közel álló személyek számára kedvezményeket is felajánlottak, így a *bogd* megtarthatta volna káni címét, a mongol előkelők számos juttatást élvezhettek volna. A mongol felsőház meg is szavazta az autonómiáról való lemondást, az alsóház azonban visszautasította a javaslatot. Ekkor lépett a színre Xu Shuzheng (徐樹錚 1880–1925) tábornok, aki jelentős katonai erővel felvonulva megoldotta a vitás kérdéseket. Néha a terror eszközétől sem visszariadva meggyőzte a mongol függetlenség képviselőit, hogy helyesebb, ha feladják álláspontjukat. A kínaiak még 1919 nyarán átadták a mongoloknak azt a 64 pontból álló megállapodástervezetet, amely rögzítette, hogy a mongol kormány önként lemond az autonómiáról. Mongólia ismét Kína részének tekinti magát, az ország külső, illetve belső határait nem változtatják meg, de a kínai közigazgatási rendszer fennhatósága alá helyezik. A mongol előkelők megtarthatják szerzett jogait és a *bogdo* gegen továbbra is a mongol buddhista egyház vezetője maradhat, s hivatalát elismerik csakúgy, mint felesége szerzett jogait is.

A parlament alsóháza visszautasította a kínai követelések teljesítését, azonban tehetetlen volt, a magas rangú hivatalnokok ellenkezése miatt az ellenállást nem sikerült megszervezni, így a próbálkozás kudarcra volt ítélve. 1919 októberében a parlament munkáját sandzodba¹⁰³ Badamdordzs utasításainak következtében felfüggesztették.¹⁰⁴ A megállapodást végül 16 mongol állami vezető írta alá,¹⁰⁵ a kán azonban az utolsó pillanatban meggondolta magát, és nem látta el kézjegyével a dokumentumot. Ennek ellenére a szerződés életbe lépésével megszűnt az autonóm mongol állam.

Kitekintés: régi dilemmák, új politikai irányvonal

Az 1921-es mongol forradalom győzelmét követő csaknem hetvenéves szovjet befolyás időszakával itt nem foglalkozunk, hiszen ebben az időszakban Mongólia csak névleg volt független. Bel- és külpolitikai téren is egyértelműen északi szom-

101 Egyes elképzelések szerint maga az államfő hívta be a kínaiakat. Más vélemények szerint a kínai kormány csak vissza akarta szerezni régen elvesztett mongóliai hatalmát. Az Oroszországban uralkodó kaotikus állapotok megkönnyítették a terv kivitelezését, és a mongol előkelők inkább választották a kínaiakat, mint a kétes és hatalmuk szempontjából mindenképp veszélyes bolsevikokat.

102 1918 szeptemberében lépett először a mongol fővárosba, ekkor kezdte meg nagyköveti tevékenységét.

103 Mongol: *šangjodba*, halha: *šanjodwa*.

104 Očir, 2004. 86.

105 Közülük az egyik, Cerendorj az 1924-ben létrejövő Mongol Népköztársaság első miniszterelnöke volt.

szédja befolyása alatt állt. Ennek is köszönhető, hogy napjaink modernizációs törekvései, az állam és a gazdaság újjászervezésének irányai gyakran éppen e hetven év útjaival szemben próbálnak új irányokat mutatni. Ugyanakkor sajátos, hogy a 20. század végének rendszerváltása után az immár politikai értelemben is független mongol állam ugyanazokkal a problémákkal találta magát szembe, mint a közel kilencven évvel korábbi – és sok tekintetben ideológiai alapot nyújtó – elődje. Manapság hasonló politikai és gazdasági nehézséget kell leküzdeni – elsősorban a két szomszédos nagyhatalom túlsúlyát ellensúlyozni –, mint a 20. század elején annak érdekében, hogy az újonnan megszerzett önállóság hosszú távon is valós lehetőséget nyújtson.

A mongol politikai és gazdasági átalakulás – a Kelet-Európában bekövetkezett rendszerváltásokhoz hasonlóan – szorosan összefüggött a Szovjetunióban az 1980-as évek közepén megindult demokratizálódási folyamattal. Alapvető különbség volt azonban, hogy Mongólia minden más szovjet érdekszférába tartozó országnál jobban ki volt szolgáltatva a KGST-nek, illetve a Szovjetunióknak. Hozzájárult ehhez az is, hogy Kína és a Szovjetunió 1960-as években bekövetkezett fokozatos eltávolodása és a szovjet–kínai határvillongások után Mongólia ütközőállam-szerepe felértékelődött. A Szovjetunióban bekövetkezett események hatására a kelet-európai eseményekkel párhuzamosan mentek végbe a mongóliai változások. Ezekben a folyamatokban gyakran olyan fiatal mongol értelmiségiek játszották a vezető szerepet, akik Magyarországon, Lengyelországban, Csehszlovákiában tanultak, tehát adott esetben itt megismert mintákat követtek. Ki kell emelnünk az 1989. decemberi romániai eseményeket is, amelyek katalizátorként hatottak és újabb inspirációt jelentettek a mongóliai ellenzék számára.

Az 1980-as évek második felében a peresztrojka nyomán meghirdetett mongóliai átalakulás az *öröclön bajgólalt*,¹⁰⁶ *il tod*¹⁰⁷ fogalmakkal került be a mongol köztudatba. Ezek célja elsősorban a Szovjetunióban elindult változások adaptálása, a gazdaság modernizálása volt. A társadalmi, illetve politikai rendszer átalakítása távlati célként sem fogalmazódott meg. Az új politikai irányvonal meghirdetésével azonban egyre szaporodtak azok a – jórészt közéleti – fórumok, ahol a társadalmi feszültségek is napvilágra kerültek. Ezek egyre hangsúlyosabb szerepet kaptak Mongóliában is, ami a külpolitikai változások hatásaival együtt egyre inkább a politikai változások felé sodorták az országot.

A spontán társadalmi megmozdulások mellett 1989 végétől egyre szervezettebb ellenzéki csoportok is létrejöttek. Ezek közül az első a Mongol Demokrata Szövetség (MDSZ) volt, amelyet 1989 decemberében, a Fiatalköztársaságok Második Országos Tanácskozásán alapítottak.¹⁰⁸ Az MDSZ mellett új csoportok is létrejöttek, mint a szintén 1989 decemberében alakult Szociáldemokrata Mozgalom, vagy a következő év februárjában életre keltett Új Haladás Mozgalom. Ezek azonban az MDSZ jelentőségét nem csökkentették. A Demokrata Szövetség élen

106 Halha: *ööröclön baiguulalt*, „átalakítás”.

107 Halha: *il tod*, „nyitás”. A fogalmak első említése az MNFP 19. kongresszusán (1986. május 29.) történt. Kovács, 2001a. 49.

108 Kovács, 2001b. 99.

járt a párttá szerveződés folyamatában is. 1990 februárjában alakult meg belőle a Mongol Demokrata Párt, a többi csoport csak hónapokkal később követte az MDSZ-t ezen az úton.

1990. március 7-én az MDSZ tíz tagja éhségstrájkba kezdett, mellyel sikerült a Mongol Népi Forradalmi Párt (MNFP) KB képviselőit tárgyalásra kényszeríteniük. Az eredmény a párt meghátrálása, a párton belüli ellenzék térnyerése volt. A Központi Bizottság tagjai testületileg lemondtak, és a párt olyan határozatokat fogadott el, melyek megteremtették a rendszer átalakításának politikai feltételeit. A határozatok értelmében: 1. Meg kell változtatni az alkotmány azon cikkelyét, amely kimondta az MNFP vezető szerepét. 2. Cedenbált, aki 1940-től az MNFP főtitkára és Csojbalzan 1952-es halála után a teljes politikai hatalom birtokosa volt, ki kell zárni a pártból. 3. Rehabilitálni kell a politikai okból elítélteket. 4. 1990. április 9-én rendkívüli kongresszust kell tartani.¹⁰⁹ Az MNFP kongresszusa végül kénytelen volt meghátrálni az egyre fokozódó elégedetlenséggel szemben, és az év június 22-re kiírták a többpárti választásokat.

Az 1990-ben megválasztott parlament két évig működött. 1992 januárjában a Hurál elfogadta az új alkotmányt, mely a Mongol Népköztársaság nevét Mongóliára változtatta, egykamarás 76 fős parlamentet hozott létre, kétfordulós többségi szavazást és közvetlen államfőválasztást vezetett be. Az új választásokat 1992 júniusában tartották, melyeken a választópolgárok 95,6%-a vett részt. Az MNFP 71 képviselői helyet szerzett. Ezzel gyakorlatilag lezárult a mongol demokratikus átalakulás első szakasza.

Az 1992-ben elfogadott alkotmánnyal új alapokra helyezett Mongóliában a kelet-európai posztszovjet államokéhoz sok tekintetben hasonló identitásválság is megfigyelhető volt. Az elmúlt két évtizedben végbement a mongol nemzeti identitás újraformálódása, az új nemzettudatban az államalapító Dzsingisz kán és a nagy mongol birodalom éppoly hangsúlyos szerepet kapott, mint a 17–18. században megerősödő mongol buddhista egyház. Ennek köszönhető, hogy napjainkban sokat hivatkoznak a teokratikus mongol állam korszakára mint az önálló mongol államiság egyik időszakára.¹¹⁰

Az 1990-es évek elején Mongóliában bekövetkezett politikai fordulat nem csupán belpolitikai téren, a gazdaságban és a társadalom átalakulásában érezte hatását, de komoly változásokat hozott az ország külkapcsolataiban is. A változások egy része rapid módon következett be, mások inkább hosszabb folyamat eredményei, ugyanakkor nem függetleníthetők az elmúlt évtizedektől, sőt évszázadoktól.¹¹¹

Az 1990 óta eltelt több mint két évtized mongol kormányai – bármely politikai oldal irányítása alatt szerveződtek is – legfőbb célja a tényleges politikai függetlenség megteremtése volt. Mongólia lélekszámát és gazdasági erejét tekintve is eltörpül mind északi, mind déli szomszédja mellett. Az ázsiai politikai térképen be-

109 Uo. 104.

110 Lásd Szilágyi, 2011.

111 Lásd Szilágyi, 2010.

töltött szerepét alapvetően meghatározza a velük kialakult viszonya. Azt, hogy napjainkban Mongólia és Kína között milyen kapcsolatok vannak, ezek milyen irányban fejlődhetnek, nemcsak a politikai és gazdasági helyzet határozza meg, hanem az is befolyásolja, vajon képesek-e ezek az államok a korábbi időszakok negatív hatásait félretéve, azokon átlépve olyan kapcsolatot kialakítani, mely a későbbi együttműködés alapja lehet.

Az orosz kapcsolatokat új alapra helyezte az 1993 januárjában Ocsirbat mongol államelnök moszkvai látogatása során aláírt új barátsági és együttműködési szerződés. Ezzel az orosz–mongol kapcsolatok új korszaka kezdődött. Az északi szomszéd elismerte Mongólia politikai függetlenségét. Egy éven belül hasonló szerződést írtak alá Kínával is. 1989 és a Tienanmen téri események után a Nyugattal hűvösebbé váló viszony miatt Kína számára felértékelődtek a lehetséges ázsiai szövetségesek. Mongólia ismét fontosabbá vált. Ugyanakkor a kínai külpolitika irányát három fontos alapelv és tényező határozta meg az ezredforduló körüli években. Ezek a következők: 1. A 21. század Ázsiáé és a csendes-óceáni térségé. 2. Az ázsiai gazdaság fellendülése (ázsiai modell). 3. Regionális blokk kiépítése a kétpólusú világ felbomlása után.

Kína az új politikai környezetben vezető pozícióra tört, ezért egy stabil és olyan, kínai vezetés alatt álló ázsiai szövetségi rendszer kiépítésére törekedett, amely a kínai nagyhatalmi státusz megalapozója lehet. Érdekeit gazdasági eszközökkel is megpróbálja védeni, ugyanakkor igyekszik a többi nagyhatalom szerepét és befolyását gyengíteni a térségben.¹¹² Ilyen értelemben az 1994-ben aláírt kínai–mongol barátsági és együttműködési szerződés nem csupán a korábbi orosz dominancia megszüntetését jelentette, de legalább annyira célja volt az Egyesült Államok befolyásának megelőzése. A szerződés aláírásával egyúttal megnyílt a lehetőség a fokozódó kínai gazdasági szerepvállalás előtt is, ami meghatározza Mongólia gazdasági helyzetét. (Újabb bizonyítéka annak, hogy napjainkban a mongol állam hasonló problémákkal küzd, mint 100 éve.)

A mai mongol kormány is jelentős lépéseket tesz az egyre növekvő kínai gazdasági befolyás, valamint az energiahordozók tekintetében Oroszországtól való függés ellensúlyozása érdekében, a kiszolgáltatottság megszüntetéséért. Ennek jó eszköze lehet a mongol külpolitikában újabban egyre hangsúlyosabb – de gyakorlatilag a rendszerváltás óta megfigyelhető –, „harmadik szomszéd politikaként” emlegetett új irány. A korábbi évtizedekben jellemző függőségi helyzet újbóli kialakulásának elkerülése érdekében Mongólia szoros kapcsolatokat próbál kialakítani közvetlen szomszédain kívül harmadik országokkal is. Ebben a tekintetben – csakúgy, mint a 20. század első felében – elsőként Japán jött szóba, amely mellett az elmúlt két évtizedben már Dél-Korea és az Egyesült Államok is számottevő szerepet játszik. Az említett két kelet-ázsiai ország jelentős erőfeszítéseket is tett, hogy ellensúlyozza az egyre jelentősebb kínai befolyást, az USA számára pedig elsősorban politikai értelemben fontos a belső-ázsiai ország. Mongólia ugyanakkor „harmadik szomszédnak” tekinti az Európai Uniót is, de

112 Szilágyi, 2009. 242–256.

az utóbbi években – elsősorban a 2009-ben az államfői pozíciót elfoglaló C. Elbegdordzsnak köszönhetően – olyan térségekben is letette a névjegyét, mint a Közel-Kelet, ugyanakkor egyre jelentősebb figyelem fordul India, Thaiföld, Szingapúr, de Törökország felé is.

Az új stratégia megalapozásakor történelmi távlatokba tekintenek vissza. Ahogyan a mai állam sok vonatkozásban az 1911-es független – részben független – teokratikus mongol államot tekinti elődjének, úgy külkapcsolataiban a Dzsingisz és utódai által alapított nagy mongol birodalmat hozza példának, amikor is a *Pax Mongolica* időszakában a mongol fennhatóság alá tartozó *Selyemút* összekötő kapocs volt a kultúrák, országok között. A mongolok a mai Irak területétől Kína keleti partvidékéig uralták Ázsiát, s – az állami megfogalmazás szerint – felelősek is voltak a fennhatóságuk alá tartozó területekért. Ebből kiindulva a mai mongol külpolitika hasonló közvetítő, integráló szerepet kíván betölteni, nemcsak az ázsiai térség gazdasági, politikai kapcsolatait irányító szervezetekben, de az egyes országok közötti politikai kapcsolatokban. Kérdés, vajon sikerül-e célkitűzéseit teljesíteni, és ez a közvetítő szerep hozzájárul-e ahhoz, hogy Mongólia végre kiléphessen szomszédjai árnyékából. Ezzel egy nagyjából százéves, a teokratikus mongol állam megalakulása óta létező álom válhatna valóra.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadatlan források

MÁKL Mongol Állami Központi Levéltár.
FA-4. HN-39.
FA-29. HN-4. H2-3.

2. Szakirodalom

Baljirgarmaa

1966 *Mongoliin awtonomit üyeiin surguuli (1911–1920)*. Szerk.: Baljirgarmaa, B. Ulaanbaatar, 1966.

Batsaixan

1999 *Xyatad, Oros, Mongol gurwan ulsiin 1915 onii xiagtiin geree*. Szerk.: Batsaixan, O. Ulaanbaatar, 1999.

2002 Batsaixan, O.: *Mongoliin tosgaar totgnol ba Xyatad, Oros, Mongol gurwan ulsiin 1915 onii xiagtiin geree*. Ulaanbaatar, 2002.

2008 Batsaixan, O.: *Mongoliin süülčiin ejen xaan VIII. Bogd Jawjandamba*. Ulaanbaatar, 2008.

Bell

1992 Bell, Charles Alfred: *Tibet Past and Present*. Delhi, 1992.

Dendew

1934 Dendew, L.: *Mongyol-un tobči teüke*. Ulayan bayatur, 1934.

Endicott

1999 Endicott, Elisabeth: Russian Merchants in Mongolia: The 1910 Moscow Trade Expedition. In: *Mongolia in the Twentieth Century. Landlocked Cosmopolitan*. Eds.: Kotkin, Stephen–Elleman, Bruce A. New York–London, 1999. 59–68.

Gernet

2001 Gernet, Jacques: *A kínai civilizáció története*. Bp., 2001.

Grekov–Širendeb

1955. *Bügd Nairamdax Mongol Ard Ulsiin tüüх*. Szerk.: Grekov, B. D.–Širendev, B. Ulaanbatar, 1955.

Žamsran

1992 Žamsran, L.: *Mongol tüüхiin deej bičig. III*. Ulaanbaatar, 1992.

2000 Žamsran, L.: 1911 onii үндесний ерх өөлөөний хөдөлгөөний удирдагч. In: *Mongol tüüх судлалин өгүллүүд I*. Ulaanbaatar, 2000. 50–66.

Яскина

2007 *История Монголии. XX век*. Ред.: Яскина, Галина Сергеевна. Москва, 2007.

Jordán–Tálas

2005 Jordán Gyula–Tálas Barna: *Kína a modernizáció útján a XIX–XX. században*. Bp., 2005.

Kljucsevszkij

2009 Kljucsevszkij, V. O.: *Az orosz történelem terminológiája*. Bp., 2009. (Russzisztikai Könyvek, XXI. Russica Pannonicana.)

Kotkin–Elemenn

1999 *Mongolia in the Twentieth Century. Landlocked Cosmopolitan*. Eds.: Kotkin, Stephen–Elleman, Bruce A. New York–London, 1999.

Kovács

2001a Kovács Attila Endre: A mongol demokratizálódás rövid története. In: *Új Keleti Szemle*, 3. (2001) 1–2. sz. 48–68.

2001b Kovács Attila Endre: A mongol rendszerváltás és társadalmi háttere. In: *Orientalista Nap 2000*. Szerk.: Birtalan Ágnes–Yamai Masanori. Bp., 2001. 96–106.

Kozlov

1923 Козлов, Пётр Кузмич: *Монголия и Амдо и мёртвый город Хара-Хото. Экспедиция Русского географического общества в Нагорной Азии 1907–1909 г*. Ленинград, 1923.
1950 Kozlov, P. K.: *Mongólia és Kám. Három év Mongóliában és Tibetben 1899–1901*. Bp., 1950.

Magsarĵaw

1927 Magsarĵaw, N.: *Mongol Ulsiin šine tüüх*. Ulaanbaatar, 1927 (reprint 1994).

Майский

1921 Майский, Иван Михайлович: *Современная Монголия*. Иркутск, 1921.

1959 Майский, Иван Михайлович: *Монголия накануне революции*. Москва, 1959.

Masato

1972 Masato, Matsiu: The Russo-Japanese Agreement of 1907. Its Causes and the Progress of Negotiations. In: *Modern Asian Studies*, 6. (1972) 1. sz. 33–48.

Meihua

1999 Meihua, Lan: China's „New Administration”. In: *Mongolia in the Twentieth Century. Landlocked Cosmopolitan*. Eds.: Kotkin, Stephen–Elleman, Bruce A. New York–London, 1999. 27–38.

Nacagdorj–Širedeb

1968 *Bügd Nairamdax Mongol Ard Ulsiin tüüx*. Szerk.: Nacagdorj, Š.–Širedeb B. Ulaanbaatar, 1968.

Nakami

1999 Nakami, Tatsumo: Russian Diplomats and Mongol Independence. In: *Mongolia in the Twentieth Century. Landlocked Cosmopolitan*. Eds.: Kotkin, Stephen–Elleman, Bruce A. New York–London, 1999. 69–78.

Očir

2004 *Mongol ulsiin tüüx. IV*. Szerk.: Očir, A. Ulaanbaatar, 2004.

Pozdneyev

1971 Pozdneyev, A. M.: *Mongolia and the Mongols*. Bloomington, 1971. (Ural and Altaic Series, 61.)

Pürewjaw

1968 Pürewjaw, S.: *Mongol dax' šarin šašnii xuraangui tüüx*. Ulaanbaatar, 1968.

Sanjmyataw

1991 Sanjmyataw, B.: *Gurwan ulsiin Xiagtiin gereenii tuxai tüüxen ünen*. Ulaanbaatar, 1991.

Sandag

1982 *Mongoliin ard түмний 1911 оний үндэсний ерх чөлөө, тусгаар тогтнолийн төлөө тэмцэл*. Szerk.: Sandag, Š. Ulaanbaatar, 1982.

Širedeb

1999 Širedeb, B.: *Mongol ardiin xuw'sgaliin tüüx*. Ulaanbaatar, 1999.

Szamuely

1962 Szamuely Tibor: *Az újkori egyetemes történelem dokumentumokban (1870–1918)*. Bp., 1962.

Szilágyi

2009 Szilágyi Zsolt: Kinai–mongol kapcsolatok a 20–21. század fordulóján. In: *Kinai történelem és kultúra. Tanulmányok Ecsedy Ildikó emlékére*. Szerk.: Hamar Imre–Salát Gergely. Bp., 242–256.

2010 Szilágyi, Zsolt: Is the Post-Communist Transition Over? Economic and Social Factors Influencing the Mongolian Democratisation Process. In: *After Twenty Years. Reasons and Consequences of the Transformation in Central and Eastern Europe*. Eds.: Csaplár-Degovics, Krisztián–Mitrovits, Miklós–Zahorán, Csaba. Berlin, 2010. 116–141.

2011 Szilágyi, Zsolt: The Political Role of Mongolian Buddhism After the Transition. In: *Science of Religion in Hungary*. Eds.: Hoppál, Mihály–Szabó, Péter S. Bp., 2011. 184–202.

Urangua

1997 Urangua, J.: *XX. juunii exen üyeiin ar mongol dax' šinetgel*. Ulaanbaatar, 1997.

2006 Urangua, J.: *XX. juunii exen üyeiin Mongol uls. 1911-1919*. Ulaanbaatar, 2006.

2009 Urangua, J.: Manj čin ulsiin šine jasgiin bodlogo ba Mongol oron. In: *Mongoliin tüüxiin sudlaliin šina xandlaga, tulgasa asuudal*. Szerk.: Č. Dašdawaa–Oka Hiroki. Sendai, 2009. 175–193.

Златкин

1934 Златкин, Илья Яковлевич: *Современная Монголия*. Москва, 1934.

1950 Златкин, Илья Яковлевич: *Монгольская Народная Республика – страна новой демократии*. Москва–Ленинград, 1950.

ZSOLT SZILÁGYI

THE BEGINNINGS OF THE MODERN MONGOLIAN STATE: THE QUEST FOR
INDEPENDENCE IN THE EARLY 20TH CENTURY

Mongolian independence and the present-day Mongolian state owe their existence, to some extent, to their Northern neighbour. At the beginning of the 20th century Mongolia was a part of the Manchu Empire. In 1911 when the dynasty collapsed, the Mongolians made an attempt at independence. In that year the Mongolian State proclaimed its independence and the 8th Bogd gegen occupied the throne, but their declaration was not accepted by either Russia or China, nor by any other country. They were able to attain a partial autonomy only with the help of the Tsarist administration what their Southern neighbour was also willing to endorse in 1915. This is partly due to the fact that an unstable internal political situation and the lack of a unified government had so enfeebled the power of China by the aftermath of the Manchu dynasty, that both the Tsarist regime and later the Bolsheviks were able to enforce their interests in the Mongolian areas.

Between 1911 and 1919 by the transformation of state organization the Church obtained a total influence in the leadership of Mongol State. In 1914 Ministry of Religion was founded which became the most important governmental organization and also the leader and controlling unit of the internal politics.

In 1917, after the fall of the Tsar, the theocratic Mongolian government lost its chief supporter and the country was compelled to give up its autonomy. Chinese rule returned, but this only proved, in the event, a brief intermezzo. In 1921 the Mongolians expelled the Chinese in an armed conflict with Bolshevik assistance and the regime which now came into power created its new structures of leadership step by step relying on the effective help and following the practical guidance of the Northern neighbour.